

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ М. П. ДРАГОМАНОВА**

ПОЗДНЯКОВА ОЛЕНА ЛЕОНТІЇВНА

УДК 376.091:364-57:159.922.76]:37.013

**ТЕОРІЯ І ПРАКТИКА ФУНКЦІОНУВАННЯ ВИХОВНОЇ СИСТЕМИ
НАВЧАЛЬНО-РЕАБІЛІТАЦІЙНИХ ЗАКЛАДІВ ДЛЯ ДІТЕЙ
З ОСОБЛИВИМИ ОСВІТНИМИ ПОТРЕБАМИ**

13.00.03 – корекційна педагогіка

Автореферат
дисертації на здобуття наукового ступеня
доктора педагогічних наук

Київ – 2021

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана в Національному педагогічному університеті імені М. П. Драгоманова, Міністерство освіти і науки України.

Науковий консультант: доктор педагогічних наук, професор,
член-кореспондент НАПН України
Шевцов Андрій Гаррієвич,
головний науковий співробітник Державної
наукової установи «Науково-практичний центр
профілактичної та клінічної медицини»
Державного управління справами.

Офіційні опоненти: доктор педагогічних наук, професор,
дійсний член НАПН України
Засенко В'ячеслав Васильович,
радник директора Інституту спеціальної
педагогіки та психології імені Миколи Ярмаченка
Національної академії педагогічних наук України;

доктор педагогічних наук, професор
Дмитрієва Ірина Володимирівна,
завідувач кафедри технологій спеціальної та
інклюзивної освіти Державного вищого
навчального закладу «Донбаський державний
педагогічний університет»;

доктор педагогічних наук, доцент
Кузава Ірина Борисівна,
завідувач кафедри спеціальної та інклюзивної
освіти Волинського національного університету
імені Лесі Українки.

Захист відбудеться 29 вересня 2021 р. о 12-00 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 26.053.23 у Національному педагогічному університеті імені М. П. Драгоманова за адресою: 01601, м. Київ, вул. Пирогова, 9.

З дисертацією можна ознайомитись у бібліотеці Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова (01601, м. Київ, вул. Пирогова, 9).

Автореферат розіслано 27 серпня 2021 року.

**Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради**

С. В. Федоренко

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми зумовлена необхідністю системної модернізації практики виховання та соціалізації дітей з особливими освітніми потребами на загальнодержавному рівні. В Законі України «Про освіту» нормативно встановлено, що органи державної влади та місцевого самоврядування створюють умови для забезпечення прав і можливостей осіб з особливими освітніми потребами для здобуття ними освіти на всіх рівнях з урахуванням їхніх індивідуальних потреб, можливостей, здібностей та інтересів. При розгляді варіантів інституційного забезпечення реалізації цього пріоритету основна увага приділяється інклюзивному навчанню, якому в Законі присвячена окрема стаття, де зазначається, що інклюзивне навчання здобувачів освіти базується на принципах недискримінації, врахування багатоманітності людини, ефективного залучення та включення до освітнього процесу всіх його учасників (стаття 20). У Концепції Нової української школи проблема розширення та вдосконалення практики інклюзивного навчання також визначена як ключова для успішного здійснення реформи загальноосвітніх закладів, тож у Новій школі буде заохочуватись інклюзивна освіта. Для учнів з особливими потребами створюватимуться умови для навчання спільно з однолітками. Для таких дітей запроваджуватимуться індивідуальні програми розвитку, зокрема корекційно-реабілітаційні заходи, психолого-педагогічний супровід і необхідні засоби навчання.

Беззаперечно визнаючи пріоритетність розвитку інклюзивної освіти в Україні на багатоетапному шляху інтеграції держави в європейський цивілізаційний простір, не можна ігнорувати інший аспект цієї складної проблеми, що полягає в необхідності паралельного реформування мережі навчально-реабілітаційних закладів, які, разом із загальноосвітніми школами – осередками інклюзивного навчання, відіграють основну функціональну роль у загальнодержавній системі освіти дітей з особливими потребами. Інклюзивні школи і класи є оптимальною, бажаною формою навчання та соціалізації дітей цієї категорії, але для багатьох із них актуальною залишається потреба в отриманні комплексної, поглибленої медико-реабілітаційної і корекційно-педагогічної допомоги, що надається лише навчально-реабілітаційними закладами. Враховуючи різні ступені порушень психофізичного розвитку дітей, саме заклади цього типу мають доповнювати мережу інклюзивних шкіл, виконуючи місію осередків комплексного відновлення здоров'я дітей зі складними проблемами, до вирішення яких не може бути в повній мірі готова звичайна школа, навіть реформована за стандартами безбар'єрного доступу та індивідуального психолого-педагогічного супроводу учнів з особливими освітніми потребами.

Крім цього, в нових умовах саме навчально-реабілітаційним закладам адресуються основні суспільно-фахові очікування щодо виконання функцій опорних ресурсно-методичних центрів для інклюзивних шкіл, оскільки акумульований протягом десятиліть ґрунтовний досвід комплексного

корекційно-педагогічного супроводу учнів з різними нозологіями набуває особливого значення для забезпечення своєчасної і безкризової адаптації педагогів звичайних закладів загальної середньої освіти до цілком нових умов роботи: прийняття у клас дітей з особливими освітніми потребами і відповідного модифікування, варіатизації та індивідуалізації навчально-виховного процесу з корекційно-розвитковим компонентом.

У контексті загальнодержавного тренду системного впровадження інклюзивної освіти нової актуальності набуває проблема розвитку навчально-реабілітаційних закладів у сучасній соціокультурній реальності, ефективного виконання ними нової функціональної ролі, яка диктується суспільним замовленням щодо підготовки дитини з порушеннями здоров'я до успішного життя, набуття нею життєвої та соціальної компетентності.

Стратегічні завдання компетентнісно-акмеологічного спрямування процесу виховання дітей з особливими освітніми потребами можна комплексно вирішити лише в межах інноваційної виховної системи, спроєктованої з урахуванням сучасних теоретико-методологічних рефлексій науковців та передового досвіду, акумульованого найбільш новаторськими, соціально активними закладами цього типу.

Серед останніх досліджень вітчизняних і зарубіжних вчених фундаментально важливими для практичного забезпечення розвитку виховної системи навчально-реабілітаційного закладу є роботи, присвячені таким ключовим проблемам: організаційно-управлінського забезпечення діяльності спеціальних та інклюзивних закладів у системі освіти України (В. Бондар, І. Дмитрієва, В. Засенко, І. Кузава, В. Нечипоренко, В. Синьов, А. Шевцов та ін.); системної організації корекційного навчання та виховання дітей з особливими освітніми потребами (В. Нечипоренко, В. Синьов, А. Шевцов та ін.); розбудови виховної системи закладу освіти в єдності змістовно-методичних і програмно-технологічних аспектів (Л. Белова, В. Вербицький, Т. Волкова, М. Гагаріна, О. Гречаник, І. Єрмаков, Н. Зеленкова, Л. Ковбасенко, Л. Кондрашова, Ю. Кудрявцев, О. Лаврентьєва, О. Литовченко, О. Лучанінова, О. Макарова, І. Погоріла, С. Прищєпа, Н. Сєліванова, Г. Сорока та ін.); соціалізаційного потенціалу та психологічних особливостей виховної роботи з дітьми, які мають особливі освітні потреби (Ю. Бистрова, А. Висоцька, І. Гладченко, Л. Гречко, В. Нечипоренко, Н. Пахомова, В. Синьов, Є. Синьова, В. Соколов, Н. Софій, М. Супрун, В. Тарасун, С. Федоренко, Л. Фомічова, А. Шевцов, В. Шмаргун, М. Шеремет, Д. Шульженко та ін.); специфіки виховного компонента у структурі корекційно-реабілітаційного супроводу дітей з особливими освітніми потребами (О. Гаврилов, О. Глоба, Т. Дегтяренко, Д. Ендрюс, Т. Лісовська, Д. Лупарт, М. Матвєєва, С. Миронова, О. Нагорна, В. Нечипоренко, Т. Сидорко, В. Синьов, Є. Синьова, М. Скивицька, С. Федоренко, О. Хохліна, М. Шеремет та ін.).

Проблемно-міждисциплінарний аналіз зазначених наукових праць дозволяє інтегрувати здобутки різних наукових галузей і напрямів (корекційної педагогіки, спеціальної психології, філософії освіти, реабілітології, соціальної

педагогіки, менеджменту освіти тощо) для визначення методологічних орієнтирів, новаторських ідей, апробованих управлінсько-організаційних рішень, технологічних алгоритмів і методичних рекомендацій щодо інноваційного розвитку виховної системи навчально-реабілітаційного закладу, сформулювати теоретико-методологічне й організаційно-методичне підґрунтя для відповідних системно-інституційних змін в освіті України. Водночас, на підставі такого проблемно-міждисциплінарного аналізу можна виділити певні об'єктивно існуючі суперечності, які потребують уваги фахівців на сучасному етапі розвитку теорії і практики системно організованого виховання дітей з особливими освітніми потребами в умовах навчально-реабілітаційних закладів, а саме:

- між багатовекторністю та поліпарадигмальністю наукового теоретизування з проблеми виховання дітей з особливими освітніми потребами на інституційному рівні і недостатністю обґрунтування теоретико-методологічних засад дослідження проблеми розвитку виховної системи навчально-реабілітаційного закладу;
- між методологічною сформованістю алгоритмів і технологій педагогічного моделювання і недостатнім дослідженням специфіки розробки моделі виховної системи навчально-реабілітаційного закладу з урахуванням вимог до її кадрового забезпечення та педагогічних умов розвитку;
- між зростаючою потребою у системній організації корекційного виховання дітей з особливими освітніми потребами і дефіцитом наукових узагальнень апробованих зразків цієї інноваційної практики в умовах навчально-реабілітаційних закладів.

Зазначені суперечності визначили актуальність дослідження проблеми теоретичного обґрунтування і практичного забезпечення виховного процесу на системно-інституційному рівні навчально-реабілітаційного закладу, зумовивши вибір теми дисертації: **«Теорія і практика функціонування виховної системи навчально-реабілітаційних закладів для дітей з особливими освітніми потребами»**.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційне дослідження виконано відповідно до тематичного плану науково-дослідних робіт кафедри ортопедагогіки, ортопсихології та реабілітології Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова за напрямом: «Принципи, закономірності, зміст, методи і форми навчання, виховання та реабілітації дітей з порушеннями функцій опорно-рухового апарату». Тему дисертаційного дослідження затверджено на засіданні Вченої ради факультету спеціальної та інклюзивної освіти Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова (протокол № 4 від 21.12.2017 р.) та узгоджено в Міжвідомчій раді з координації досліджень у галузі освіти, педагогіки та психології (протокол № 1 від 30.01.2018 р.).

Мета дослідження полягає в розробці управлінсько-організаційних, корекційно-педагогічних і програмно-технологічних засад функціонування

виховної системи навчально-реабілітаційних закладів для дітей з особливими освітніми потребами.

Досягнення мети передбачало вирішення таких завдань:

1. Обґрунтувати теоретико-методологічні засади дослідження проблеми функціонування виховної системи навчально-реабілітаційних закладів для дітей з особливими освітніми потребами.

2. Проаналізувати й узагальнити нормативно-інституційні детермінанти цільової та організаційної специфіки виховної системи навчально-реабілітаційного закладу.

3. Проаналізувати специфіку корекційного виховання дітей з особливими освітніми потребами як змістового компонента виховної системи навчально-реабілітаційних закладів.

4. Розробити й обґрунтувати на єдиних теоретичних диспозиціях авторську модель виховної системи навчально-реабілітаційного закладу.

5. Науково обґрунтувати педагогічні умови функціонування та розвитку виховної системи навчально-реабілітаційного закладу.

6. Розробити програмно-технологічне забезпечення виховної системи навчально-реабілітаційних закладів для дітей з особливими освітніми потребами.

7. Провести експериментальне дослідження ефективності запропонованої моделі функціонування та розвитку виховної системи навчально-реабілітаційних закладів для дітей з особливими освітніми потребами.

Об'єкт дослідження – діяльність навчально-реабілітаційних закладів для дітей з особливими освітніми потребами.

Предмет дослідження – функціонування виховної системи в рамках діяльності навчально-реабілітаційних закладів для дітей з особливими освітніми потребами.

Гіпотеза дослідження: функціонування виховної системи навчально-реабілітаційних закладів буде ефективним за умов:

- моделювання та практичного забезпечення виховної системи навчально-реабілітаційних закладів для дітей з особливими освітніми потребами;
- розробки програмно-технологічного забезпечення виховної системи навчально-реабілітаційних закладів на засадах компетентнісного підходу;
- впровадження діяльнісного підходу до виховання у процесі соціальної та життєвої практики учнів навчально-реабілітаційних закладів;
- особистісної спрямованості виховного процесу навчально-реабілітаційних закладів через розвиток інтерсуб'єктних відносин між його учасниками.

Теоретико-методологічною основою дослідження є: методологічні принципи і підходи до організації наукових досліджень у галузі спеціальної освіти (В. Бондар, І. Дмитрієва, В. Засенко, В. Нечипоренко, В. Синьов, Є. Синьова, М. Супрун, В. Тарасун, А. Шевцов, М. Шеремет та ін.); теоретичні положення щодо корекційної спрямованості навчання та виховання дітей з

особливими освітніми потребами (О. Глоба, С. Конопляста, І. Кузава, С. Миронова, Л. Руденко, В. Тарасун, С. Федоренко, А. Шевцов, М. Шеремет та ін.); психолого-педагогічні концепції системно-комплексного поєднання освіти і соціалізації дитини в умовах навчально-реабілітаційних закладів (Ю. Бистрова, В. Засенко, І. Мартиненко, В. Нечипоренко, О. Романенко, В. Синьов, А. Шевцов, Д. Шульженко та ін.); методологічні підходи до проєктування та практичного забезпечення інноваційного розвитку закладу освіти у сучасному соціокультурному просторі: системний підхід (В. Андрущенко, Ю. Ленюв, О. Макарова, В. Нечипоренко, Л. Новікова, Г. Пономарьова, Н. Селіванова, Т. Шамова, А. Шевцов, В. Ягоднікова та ін.), синергетичний підхід (В. Кремень, В. Нечипоренко, В. Синьов, М. Фіцула, А. Шевцов та ін.), діалектичний підхід (О. Гречаник, І. Єрмаков, В. Караковський, В. Мелешко, А. Мудрик, Л. Нікітіна, І. Погоріла, С. Прищепа, Т. Шамова та ін.), особистісно-зорієнтований підхід (І. Бех, Л. Белова, І. Єрмаков, В. Ковальчук, Л. Макарова, Ю. Мануйлов, О. Молоканова, С. Пальчевський, В. Синьов, Г. Сорока, А. Шевцов, Д. Шульженко та ін.), компетентнісний підхід (І. Бех, Н. Бібік, Л. Ващенко, І. Єрмаков, О. Локшина, В. Нечипоренко, О. Овчарук, Л. Паращенко, О. Пометун, О. Савченко та ін.), аксіологічний підхід (І. Бех, А. Мудрик, В. Нечипоренко, Н. Щуркова та ін.), акмеологічний підхід (М. Бардієр, В. Нечипоренко, І. Ромазан, І. Погоріла, Л. Сохань, Т. Череднікова та ін.).

Методи дослідження. Для вирішення поставлених завдань на різних етапах науково-дослідної роботи використано такі методи:

теоретичні: теоретико-методологічний аналіз педагогічної, психологічної, філософської та соціологічної літератури, пошуково-бібліографічний і порівняльно-зіставний методи – для визначення стану розробленості проблеми, обґрунтування актуальності дисертаційної роботи, вивчення сучасної теорії і практики функціонування виховної системи навчально-реабілітаційних закладів; аналіз, синтез, порівняння, систематизація, індукція, дедукція – для визначення понятійно-категоріального апарату і теоретико-методологічної основи дослідження, концептуалізації науково-педагогічних ідей і положень щодо специфіки функціонування виховної системи навчально-реабілітаційних закладів; структурно-системне моделювання – для розробки моделі виховної системи навчально-реабілітаційних закладів для дітей з особливими освітніми потребами;

емпіричні: експериментальні (констатувальний, формувальний і контрольний експерименти) – для розробки та поетапної реалізації дослідно-методологічної структури практично-експериментальної роботи; діагностичні (анкетування, тестування, експертне оцінювання, кількісний та якісний аналіз даних, ранжування, факторний аналіз) – для збору та первинної аналітичної обробки релевантних і репрезентативних емпіричних даних від респондентів (учнів, батьків і педагогів навчально-реабілітаційних закладів);

математико-статистичні: методичні алгоритми обробки та аналізу кількісних результатів дослідження за t-критерієм Стьюдента, U-критерієм

Манна-Уїтні та ϕ^* -критерієм Фішера – для перевірки статистичної достовірності динаміки оптимізації функціонування виховної системи навчально-реабілітаційних закладів для дітей з особливими освітніми потребами за підсумками формувального експерименту.

Наукова новизна одержаних результатів дослідження полягає в тому, що *вперше*:

- здійснено цілісне теоретико-методологічне й експериментальне дослідження проблеми функціонування виховної системи навчально-реабілітаційних закладів для дітей з особливими освітніми потребами в системі освіти України;

- визначено концептуальні засади моделювання та практичного забезпечення виховної системи навчально-реабілітаційних закладів в єдності та взаємодетермінаціях управлінсько-організаційного і технологічного аспектів;

- обґрунтовано модель виховної системи навчально-реабілітаційних закладів для дітей з особливими освітніми потребами, функціональний потенціал якої забезпечується синергією методологічно-цільового, суб'єктно-середовищного, функціонально-діяльнісного й управлінсько-результативного компонентів;

- розроблено діагностико-методичну карту для комплексного емпіричного дослідження стану функціонування виховної системи навчально-реабілітаційного закладу відповідно до обґрунтованих діагностичних критеріїв: ціннісно-позиційного, освітньо-соціалізаційного, особистісно-поведінкового, просторово-адаптаційного, фізично-компенсаторного, фахово-компетентнісного й управлінсько-прогностичного;

уточнено:

- специфіку та зміст структурних компонентів корекційного виховання дітей з особливими освітніми потребами як методологічної бази створення виховної системи навчально-реабілітаційних закладів;

- педагогічні умови функціонування та розвитку виховної системи навчально-реабілітаційного закладу;

- нормативно-інституційні детермінанти цільової та організаційної специфіки виховної системи навчально-реабілітаційного закладу в контексті ресурсів підвищення її життєтворчого, компетентнісного та соціалізаційного потенціалу, реалізації пріоритетів розбудови Нової української школи у корекційно-педагогічній площині;

- концептуально-інтерпретаційні центри системного, синергетичного, діалектичного, особистісно-зорієнтованого, компетентнісного, культурологічного, аксіологічного та акмеологічного підходів до теоретико-методологічного дослідження проблеми функціонування виховної системи навчально-реабілітаційних закладів;

- управлінські механізми організаційно-методичної синхронізації напрямів виховання з напрямками реабілітації в межах континуального процесу функціонування виховної системи навчально-реабілітаційного закладу;

- корекційно-виховну специфіку опанування вихованцями з особливими освітніми потребами провідних соціалізаційно-рольових моделей, які детермінують освітньо-соціалізаційні функції навчально-реабілітаційного закладу;

подальшого розвитку набули:

- науково-педагогічні положення про нормативність раннього початку корекційного виховання; про пріоритетність корекційного виховання для педагогічно доцільного управління процесом соціалізації осіб з особливими освітніми потребами; про забезпечення суспільної детермінації корекційного виховання за рахунок його організації у системних взаємозв'язках із соціальною практикою та соціокультурним проектуванням;

- концепції реабілітації через все життя (А. Шевцов) та навчально-реабілітаційної діяльності спеціального закладу як відкритої соціально-освітньої інституції (В. Нечипоренко);

- науково-педагогічні концепції і моделі, які пояснюють діалектичну послідовність етапів проектування, розбудови, становлення, стабілізації та розвитку виховної системи;

- дослідження корекційно-виховного потенціалу шкільного самоврядування щодо розвитку соціально значущих якостей дітей з особливими освітніми потребами, їх підготовки до самостійного дорослого життя та професійної діяльності, формування ціннісно-діяльнісного підґрунтя суспільно значущої життєтворчості випускників навчально-реабілітаційних закладів у перспективному майбутньому.

Практична значущість результатів дослідження полягає у:

- використанні результатів дослідження при моделюванні виховної системи навчально-реабілітаційних закладів України;

- розробці та впровадженні у практику роботи навчально-реабілітаційних закладів системи корекційного виховання дітей з особливими освітніми потребами;

- розробці авторських технологій педагогічного супроводу життєвої практики і педагогічного супроводу соціальної практики вихованців навчально-реабілітаційних закладів;

- розробці та впровадженні у практику роботи навчально-реабілітаційних закладів цільових виховних програм: «Україна в серці моєму», «Я – людина», «Праця в житті людини», «Я і моє здоров'я», «Екологічна просвіта», «Душа українця в мистецтві».

Матеріали дослідження можуть використовуватись у навчальному процесі закладів вищої освіти при викладанні навчальних курсів за освітніми програмами «Спеціальна освіта», «Спеціальна психологія», «Логопедія», «Соціальна робота», для виконання студентами освітньо-кваліфікаційних робіт та реалізації наукових досліджень, присвячених вирішенню проблеми корекційного виховання дітей з особливими освітніми потребами.

Результати дослідження впроваджено у виховний процес комунального закладу «Хортицький національний навчально-реабілітаційний

багатопрофільний центр» Запорізької обласної ради (довідка № 01/647 від 30.06.2015), комунального закладу «Рубіжанська обласна спеціальна школа «Кришталік» (довідка № 161 від 22.04.2020), комунального закладу освіти «Навчально-реабілітаційний центр № 12» Дніпропетровської обласної ради (довідка № 48 від 04.06.2020), комунального закладу освіти «Криворізька спеціальна школа «Сузір'я» Дніпропетровської обласної ради (довідка № 01-04/570 від 30.12.2020), комунального закладу «Клеванська спеціальна школа № 1 I-III ступенів» Рівненської обласної ради (довідка № 121 від 17.03.2021), комунального закладу «Одеський навчально-реабілітаційний центр «Зоресвіт» Одеської обласної ради (довідка № 144/2021 від 07.04.2021), закладу освіти I-III ступенів «Тернопільський обласний навчально-реабілітаційний центр» (довідка № 29 від 16.02.2021), комунального закладу «Харківська спеціальна школа ім. В. Г. Короленка» Харківської обласної ради (довідка № 97 від 30.03.2021), комунального закладу «Вінницький навчально-виховний комплекс: спеціальна школа-інтернат I-III ст. – дошкільний навчальний заклад» Вінницької обласної ради (довідка № 131 від 28.04.2021). Теоретичні напрацювання, отримані протягом проведення наукового дослідження, включено у зміст відповідних навчальних дисциплін кафедри спеціальної педагогіки та спеціальної психології комунального закладу вищої освіти «Хортицька національна навчально-реабілітаційна академія» Запорізької обласної ради (акт № 01-01/507 від 18.05.2021), кафедри корекційної освіти та спеціальної психології комунального закладу «Харківська гуманітарно-педагогічна академія» Харківської обласної ради (акт № 01-12/190/1 від 19.03.2021).

Особистий внесок здобувача в працях, опублікованих у співавторстві, полягає в: обґрунтуванні необхідності усвідомлення вихованцями мети свого життя та розбудови власної життєвої траєкторії [2]; розкритті досвіду проведення емпіричного дослідження, спрямованого на виявлення особливостей ціннісно-смислової сфери менеджерів різних рівнів, які впливають на прийняття управлінських рішень у закладах освіти [3]; аналізі педагогічного інструментарію, спрямованого на вирішення проблеми булінгу в освітньому процесі [4]; обґрунтуванні застосування методів арт-терапії у виховному процесі [5]; обґрунтуванні управлінських підходів до кумуляції соціального капіталу закладу освіти в контексті стратегії його розвитку як відкритої системи [6]; визначенні пріоритетів інноваційного розвитку виховної системи навчально-реабілітаційного центру [29]; розкритті специфіки розвитку соціальної компетентності у виховному процесі [30]; обґрунтуванні можливостей організації соціальної і життєвої практики в умовах навчально-реабілітаційних центрів [31]; узагальненні досвіду виховної роботи загальноосвітніх закладів на ідеях педагогіки життєтворчості [32]; розкритті особливостей корекційно-педагогічного супроводу соціальної та життєвої практики осіб з особливими освітніми потребами [33]; визначенні особливостей навчання дітей в інклюзивних класах [49]; висвітленні теоретичних і методичних засад модернізації системи виховання в навчально-реабілітаційних закладах [50]; аналізі проблеми організації виховного процесу

в умовах дистанційного навчання [54]; обґрунтуванні методологічних підходів до оптимізації системи реабілітаційного супроводу дітей з особливими освітніми потребами [58].

Апробація результатів дисертації. Основні положення дисертаційного дослідження доповідалися та обговорювалися на *міжнародних та всеукраїнських науково-практичних конференціях*: «Компетентісно спрямована освіта: перший досвід, порівняльні підходи, перспективи» (Київ, 2011), «Науково-педагогічні засади формування соціальних компетенцій учнів з особливими освітніми потребами як складової навчально-реабілітаційного процесу» (Запоріжжя, 2012), «Технології формування педагогічного професіоналізму майбутніх учителів» (Мелітополь, 2014), «Проектна діяльність учнів у системі компетентісно спрямованої соціальної і життєвої практики в 11-річній школі та позашкільній освіті» (Кам'янець-Подільський, 2014), «Нові підходи до розвитку навчальних закладів в умовах модернізації вітчизняної освіти» (Дніпропетровськ, 2014), «Розвиток професійної компетентності студентів педагогічного відділення в сучасних умовах» (Запоріжжя, 2015), «Специальное образование: традиции и инновации» (Мінськ, 2016), «Соціально-гуманітарні науки, економіка, право: нові виклики, практика інновацій» (Полтава, 2016), «Людина в умовах мінливості соціокультурного простору: духовно-практичний вимір» (Мелітополь, 2016), «Ukraine – EU. Modern Technology, Business and Law» (Slovakia – Austria – Hungary, 2017), «Компетентнісний вимір сучасної освіти: теорія і практика» (Запоріжжя, 2017), «Ukraine – EU. Innovations in Education, Technology, Business and Law» (Slovak Republic – Czech Republic, 2017), «Досвід і проблеми організації соціальної та життєвої практики учнів і студентів на засадах компетентісного підходу до освіти» (Запоріжжя, 2018), «Науково-практичні засади освітнього менеджменту в умовах становлення Нової української школи» (Дніпро, 2018), «Educația incluzivă: dimensiuni, provocări, soluții» (Bălți, 2018), «Наука и образование в современном мире» (Караганда, 2019), «Інноваційні підходи до освіти та соціалізації дітей зі спектром аутистичних порушень» (Київ, 2019), «Психолого-педагогічний супровід осіб з особливими потребами у спеціальній та інклюзивній освіті» (Львів, 2019), «Актуальні проблеми ортопедагогіки, ортопсихології та реабілітології» (Запоріжжя, 2019; Київ, 2021), «The use of modern educational and informational technologies for the training of professional competences of the students in higher education institutions» (Bălți, 2019), «Освітні і культурно-мистецькі практики в контексті інтеграції України у міжнародний науково-інноваційний простір» (Запоріжжя, 2020, 2021), «Особливі діти: освіта і соціалізація» (Київ – Запоріжжя, 2020), «Recerche scientifiche e metodi della loro realizzazione: esperienza mondiale e realta domestiche» (Bologna, 2021), «Science and education: problems, prospects and innovations» (Kyoto, 2021).

Кандидатська дисертація на тему «Формування соціальної компетентності учнів з обмеженими можливостями здоров'я засобами проектної діяльності» (спеціальність 13.00.03 – корекційна педагогіка) була

захищена в 2010 році. Її матеріали в тексті докторської дисертації не використовувались.

Публікації. Зміст та результати дисертаційної роботи відображено у 65 публікаціях автора, з них: 1 одноосібна монографія; 3 розділи у колективних монографіях; 5 статей у періодичних виданнях, включених до наукометричної бази Scopus; 19 статей у вітчизняних періодичних фахових виданнях; 5 науково-методичних посібників; 25 тез конференцій; 7 статей в інших наукових виданнях.

Структура та обсяг дисертації. Робота складається зі вступу, чотирьох розділів, висновків, списку використаних джерел (527 найменувань, із них 98 – іноземною мовою), додатків. Загальний обсяг роботи становить 670 сторінок, із них основного тексту – 407 сторінок. Дисертація містить 27 таблиць та 3 рисунки.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ

У **вступі** обґрунтовано актуальність досліджуваної проблеми, визначено мету, завдання, об'єкт і предмет; розкрито гіпотезу, теоретико-методологічні основи дослідження; наведено методи дослідження, викладено дані впровадження результатів; розкрито наукову новизну та теоретичне значення роботи, наведено дані про апробацію результатів і публікації автора, представлено структуру дисертації.

У **першому розділі «Теоретико-методологічні засади дослідження проблеми функціонування виховної системи навчально-реабілітаційного закладу»** проаналізовано інтерпретаційні підходи до пояснення сутності концепту «виховна система навчально-реабілітаційного закладу» у сучасній педагогічній науці, визначено основні етапи становлення та розвитку виховної системи, охарактеризовано цільову й організаційну специфіку виховної системи навчально-реабілітаційного закладу.

На підставі дедуктивно-аналітичного підходу до вивчення сучасної наукової літератури встановлено контекстуальні рамки трактування вченими понять «система», «виховна система» і «виховна система навчально-реабілітаційного закладу», які у теоретичній площині репрезентують логіко-концентричний ряд педагогічних концептів. Поняття «система» інтерпретується науковцями як цілісність, в якій енергія зв'язків між елементами перевищує енергію їхніх зв'язків з іншими системами і задає онтологічне ядро системного підходу (В. Андрущенко), як сукупність визначених елементів, між якими існує закономірний зв'язок і взаємодія (В. Шинкарук), як комплекс взаємопов'язаних елементів, головними ознаками якого є цілісність, єдність елементів, комплексність, упорядкованість розташування та взаємопов'язаність її складових частин (Г. Пономарьова).

У реабілітології А. Шевцов визначає поняття «реабілітаційної системи» як структурної ієрархії вкладених реабілітаційних систем (реабілітаційний процес як система, реабілітаційна установа як організаційна система, національна система реабілітування), які складають «багаторівневий реабілітаційний простір». За А. Шевцовим, емерджентна властивість

реабілітаційної системи не вичерпується функцією перетворення ізольованого реабілітаційного потенціалу людини з обмеженнями життєдіяльності у такі її властивості, що свідчатимуть про досягнення цілей реабілітації, але й передбачає формування тих властивостей зовнішнього середовища, які максимально сприяють досягненню цілей реабілітаційного процесу.

Семантичними інваріантами концепту «виховна система» є її наукове розуміння як не лише стану, але й управлінського процесу, що включає в себе педагогічне керівництво, самоврядування і саморегуляцію (В. Караковський); як сукупності зв'язків суб'єктів і об'єктів із середовищем, що забезпечують позитивний розвиток особистості (Ю. Мануйлов); як комплексу взаємозумовлених та взаємопов'язаних компонентів (виховна мета, цілі, завдання, суб'єкти, спілкування і діяльність, життєвий простір, відносини), що становить цілісну соціально-педагогічну структуру та забезпечує самореалізацію, життєздійснення особистості (І. Погоріла); як способу організації життєдіяльності та виховання членів класного співтовариства, цілісної й упорядкованої сукупності компонентів, які взаємодіють та сприяють розвитку особистості та колективу (С. Пальчевський); як сукупності підсистем (освітньо-виховний простір, організаційно-методична система з виховної роботи тощо), діяльність яких спрямована на створення умов для формування, розвитку, самореалізації її суб'єктів за допомогою певних форм, методів і виховних технологій (О. Лучанінова). Концепт «виховна система навчально-реабілітаційного закладу» визначається як організаційно впорядкована сукупність компонентів, взаємодія й інтеграція яких обумовлює здатність закладу цілеспрямовано й ефективно сприяти розвитку особистості дитини з особливими освітніми потребами (В. Нечипоренко).

Враховуючи репрезентовані у фаховій літературі альтернативні концепції та моделі (Б. Андерсон, О. Бершадський, Т. Волкова, О. Гречаник, М. Деєв, І. Єрмаков, В. Ковальчук, А. Кравець, О. Макарова, В. Мелешко, В. Нечипоренко, Л. Новікова, І. Погоріла, Б. Татум, Т. Шамова та ін.), обґрунтовано закономірну наступність етапів становлення та розвитку виховної системи навчально-реабілітаційного закладу. Запропоновано авторську систематику періодизацій траєкторії розвитку виховної системи, що диференціює дві групи періодизацій за кількістю та змістом запропонованих етапів. Періодизації першої групи передбачають виділення трьох основних етапів розвитку виховних систем: становлення, стабілізації (відпрацювання) та функціонування. Друга група періодизацій передбачає виділення четвертого етапу, який спрямований на зміни, перебудову виховної системи, закономірну кризу у функціонуванні, що сприяє оновленню виховної роботи на рівні відмови від напрацьованих теорій і методів виховної роботи та виробленню нових ідей.

Експліковано авторський концептуальний підхід до характеристики основних етапів розбудови та забезпечення стабільного функціонування виховної системи навчально-реабілітаційного закладу. Перший етап – проектування, що спрямоване на визначення ціннісних орієнтацій і цільових

установок, їх осмислення і прийняття педагогічним колективом, вироблення нового педагогічного мислення, проєктування системоутворюючих видів діяльності. Другий етап – становлення, що передбачає визначення основних компонентів системи, встановлення внутрішньосистемних зв'язків, налагодження взаємодії із зовнішнім середовищем. Третій етап – стабільного розвитку, який спрямований на інтенсивне відпрацювання змісту і структури системи, визначення пріоритетних напрямків її функціонування. Четвертий етап – модернізація, що покликана удосконалити вже існуючу виховну систему, впровадити раціональні зміни у процес функціонування та сталого розвитку.

Доведено, що ефективність виховної системи залежить від соціальних, педагогічних та психологічних чинників, які покладені в основу її створення. Особливості кожної виховної системи визначаються типом закладу освіти, концептуальною ідеєю, навколо якої вона створюється, виховним потенціалом педагогів, творчою особистістю керівника, складом учнівського колективу, соціальним замовленням з боку батьків, матеріально-технічною базою закладу й особливостями соціального середовища.

Наведено аргументацію до авторської тези про те, що сучасна виховна система має бути побудована на принципах гуманізації, демократизації, творчості й інноваційних підходів до організації діяльності. Цілісність і діалектична послідовність процесу становлення та розвитку виховної системи дозволяє забезпечити високу ефективність виховання, реалізацію її мети, завдань і функцій, дотримання принципів її цілісного функціонування та поетапного розвитку.

Виходячи з нормативно-правової бази діяльності навчально-реабілітаційних закладів у системі освіти України, спираючись на фундаментальні праці провідних українських вчених у галузі спеціальної педагогіки (В. Бондар, І. Дмитрієва, В. Засенко, І. Кузава, С. Миронова, В. Нечипоренко, Н. Пахомова, В. Синьов, Є. Синьова, М. Супрун, В. Тарасун, С. Федоренко, Л. Фомічова, А. Шевцов, М. Шеремет, Д. Шульженко та ін.), охарактеризовано цільову й організаційну специфіку виховної системи навчально-реабілітаційного закладу. Констатовано, що функціонування в системі освіти України різних типів навчально-реабілітаційних закладів (навчально-реабілітаційні центри, спеціальні та санаторні школи, в яких реабілітаційний компонент визначається статутними завданнями) зумовлено потребою сьогодення щодо реалізації права на освіту дітей з особливими освітніми потребами, їх інтеграції в суспільство через здійснення комплексних реабілітаційних заходів, які спрямовані на відновлення здоров'я, здобуття освіти, розвиток і корекцію порушень.

Успішне функціонування навчально-реабілітаційних закладів залежить від урахування та практичної реалізації адміністрацією і педагогічним колективом базових положень щодо здійснення навчально-виховного процесу в умовах закладу відповідного типу, до яких віднесено: розуміння особливих освітніх потреб дитини з урахуванням закономірностей її розвитку і нозологічної специфіки; створення сприятливих умов для всебічного та

гармонійного розвитку особистості дитини, максимального використання її потенційних можливостей; визначення ступеня компенсаторно-корекційного впливу на розвиток дитини залежно від характеру та глибини ураження (сенсорного, фізичного чи інтелектуального) в умовах корекційно-розвиткового навчання; проєктування довгострокових цілей і результатів навчання та виховання з відповідним змістом, матеріальним і технологічним забезпеченням; забезпечення розвитку психічних функцій, сенсорних систем зміцнення і збереження фізичного здоров'я дітей; системно-комплементарне поєднання напрямів виховання (фізичного, трудового, морального, громадянського, правового, соціального, естетичного, екологічного та розумового) з напрямками реабілітації (медичної, фізкультурно-спортивної, професійної, психологічної, соціальної та педагогічної) у цілісному, збагаченому освітньо-реабілітаційному просторі закладу; підготовка сімейного середовища до взаємодії з фахівцями навчально-реабілітаційного закладу, надання підтримки і допомоги батькам у вихованні дитини з особливими освітніми потребами.

У другому розділі «Корекційне виховання дітей з особливими потребами в умовах навчально-реабілітаційного закладу» розкрито теоретико-методологічні основи корекційного виховання, визначено його функціональну роль у комплексному процесі компенсації обмежень життєдіяльності дитини та забезпеченні її особливих освітніх потреб, охарактеризовано особливості супроводу корекційного виховання учнів навчально-реабілітаційного закладу.

Представлено результати цілісної концептуалізації цільових, змістових і організаційно-методичних аспектів корекційного виховання з урахуванням обґрунтованих у науково-фаховій літературі теоретико-методологічних положень: про пріоритетність корекційного виховання для цілеспрямованого, педагогічно доцільного управління процесом соціалізації осіб з особливими освітніми потребами, оскільки у випадку стихійного перебігу цей процес не завжди відповідає в індивідуально-особистісних варіантах бажаним соціальним ідеалам і стандартам (В. Синьов); нормативність раннього початку корекційного виховання з перших років життя дитини за рахунок системної взаємодії батьків з фахівцями центрів раннього реабілітаційного супроводу (А. Капська); необхідність забезпечення корекційної складової кожного виховного заходу, до якого залучається дитина з особливими освітніми потребами, для досягнення кінцевої мети спеціальної освіти – інтеграції випускників навчально-реабілітаційних закладів у соціальний простір (М. Супрун); системне забезпечення всіх основних складових освітньо-корекційної роботи в навчально-реабілітаційному закладі: єдності педагогічних і медичних впливів на учня; взаємодії вчителів, вихователів, психолога, лікарів, батьків учнів; дотримання послідовності і наступності у корекційно-виховній роботі; дотримання єдиного охоронно-педагогічного режиму в навчальному закладі та сім'ї (О. Гаврилов, М. Матвєєва, С. Миронова, В. Синьов, А. Шевцов); забезпечення суспільної детермінації корекційного виховання за рахунок його організації у системних взаємозв'язках із соціальною практикою,

соціокультурним проектуванням, активною і суспільно значущою діяльністю дітей з особливими освітніми потребами (В. Нечипоренко); функціональну специфіку корекційного виховання як системи комплексної, цілеспрямованої, особистісно-зорієнтованої, міжсуб'єктної взаємодії дитини, дорослого й однолітків у корекційно-виховному середовищі, завдяки якій створюються сприятливі умови для інтелектуального становлення, пізнання культури в емоційно-практичній формі, засвоєння загальнокультурних цінностей дитиною з особливими освітніми потребами (І. Войтюк); роль корекційного виховання у послідовному розвитку та соціалізації особистості в єдиному процесі її абілітації (К. Луцько, О. Мартинчук, І. Маруненко); критичне значення для ефективності корекційно-виховних заходів діагностично підтвердженого усвідомлення педагогами актуальних проблем і пріоритетів соціалізації дитини з особливими освітніми потребами (І. Тат'янчикова).

Враховуючи необхідність системної організації корекційного виховання в навчально-реабілітаційних закладах, важливість об'єднання зусиль адміністрації і педагогічного колективу за цим напрямом роботи, розроблено й обґрунтовано організаційну модель, спрямовану на забезпечення комплексного супроводу корекційного виховання учнів з особливими освітніми потребами. Модель передбачає комплементарність ключових напрямів організації комплексного супроводу корекційного виховання: психологічного супроводу (забезпечує профілактику психопатологічних рис особистості, коригування її емоційно-вольової сфери, оптимізацію спілкування дитини з однолітками, батьками, педагогами, розвиток індивідуальних здібностей та потенціалів дітей з особливими освітніми потребами, здійснення просвітницької роботи з педагогами, комплексне проведення психодіагностики, психологічного консультування, психокорекції, психологічної підтримки та моніторингу ефективності психологічного супроводу); соціально-педагогічного супроводу (забезпечує формування позитивних міжособистісних стосунків учнів з особливими освітніми потребами, профілактику труднощів їх соціалізації, створення умов для розвитку самостійності, особистої відповідальності та соціальної активності, для усвідомлення і прояву вихованцями своєї індивідуальності, консультування батьків щодо особливостей розвитку, спілкування, навчання, професійної орієнтації, соціальної адаптації дитини з особливими освітніми потребами); співробітництва фахівців навчально-реабілітаційного закладу з батьками та громадськістю (забезпечує активну участь батьків у вирішенні проблем розвитку дитини, своєчасне надання сім'ї фахової підтримки у формах консультування, практичних рекомендацій, лекцій, бесід, практикумів, диспутів і дискусій, спільних занять батьків і дітей тощо).

У третьому розділі «Моделювання та практичне забезпечення виховної системи навчально-реабілітаційного закладу» представлено авторську модель системи навчально-реабілітаційного закладу, розкрито педагогічні умови розвитку виховної системи навчально-реабілітаційного закладу, охарактеризовано її програмно-технологічне забезпечення.

Розроблена й обґрунтована авторська структурно-функціональна модель виховної системи навчально-реабілітаційного закладу (рис. 1) на єдиних теоретичних диспозиціях об'єднує системоутворюючі компоненти: методологічно-цільовий, суб'єктно-середовищний, функціонально-діяльнісний і управлінсько-результативний, кожен із яких специфікується для експлікації їх кумулятивного функціонального потенціалу. До методологічно-цільового компонента віднесено мету, завдання, методологічні підходи, загальні і специфічні принципи корекційного виховання дітей з особливими освітніми потребами в умовах навчально-реабілітаційного закладу.

Загальна мета (створення умов для гармонійного та всебічного розвитку дітей з особливими освітніми потребами, їх підготовка до активної участі у соціокультурній практиці за рахунок формування та розвитку суспільно значущих особистісних якостей і ключових компетентностей) конкретизується у ключових завданнях виховної системи навчально-реабілітаційного закладу: сприяння актуалізації особистісного потенціалу дітей з особливими освітніми потребами, оптимізації їх ставлення до свого життя; сприяння формуванню у дітей з особливими освітніми потребами вміння визначати життєві цілі та необхідні для їх реалізації ресурси через задіяння компенсаторних, адаптаційних та реабілітаційних механізмів; сприяння вихованню соціальної активності та громадянської позиції дітей з особливими освітніми потребами; залучення вихованців до суспільно значущої діяльності, спрямованої на засвоєння соціальних норм та набуття позитивного досвіду діяльності.

Базовими методологічними орієнтирами ефективного функціонування виховної системи визначено системний, компетентнісний, гуманістичний, діяльнісний, особистісно-зорієнтований та проєктно-технологічний підходи, які аналізуються у розділі з урахуванням специфіки функціонування навчально-реабілітаційного закладу. У структурі методологічно-цільового компонента моделі виховної системи розкрито загальні та специфічні принципи, дотримання яких є вирішальною детермінантою функціонального потенціалу всієї системи. У першій групі розкрито принципи науковості, цілісності, гуманізації, рефлексивності, варіативності, неперервності, суб'єкт-суб'єктної взаємодії та особистісної орієнтації. До специфічних віднесено принципи зв'язку виховання з життям і соціокультурним середовищем, мотивації, превентивності, вибору оптимальних методів, форм і засобів виховання, інтеграції, корекційного виховання та реабілітування.

Суб'єктно-середовищний компонент запропонованої моделі характеризує функціональні ролі суб'єктів освітньо-реабілітаційного процесу, визначає організаційно-педагогічні, змістово-педагогічні та процесуально-педагогічні умови виховної роботи в корекційно-розвитковому середовищі. Доведено, що ефективне функціонування виховної системи передбачає складний процес скоординованої взаємодії всіх суб'єктів освітньо-реабілітаційного процесу (педагогів, психологів, медичних працівників, батьків, учнів, громадськості) у спеціально створеному збагаченому виховному просторі, який в умовах навчально-реабілітаційного закладу має корекційно-розвиткове спрямування.

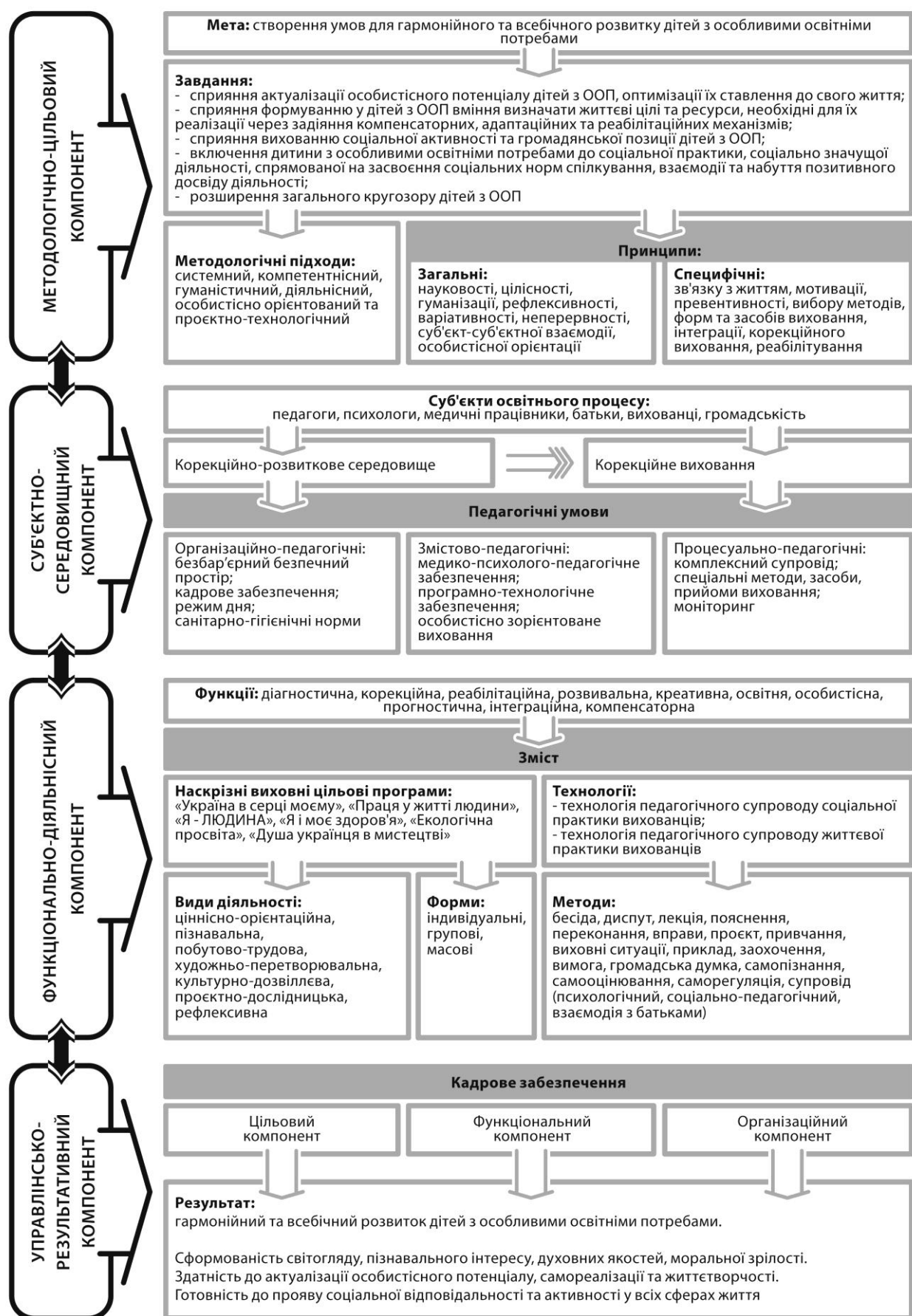

Рис. 1. Структурно-функціональна модель виховної системи навчально-реабілітаційного закладу

Педагогічні умови функціонування та розвитку виховної системи навчально-реабілітаційного закладу структуровано за функціональними кластерами (організаційний, змістовий і процесуальний), які характеризуються в дисертації у взаємозв'язках і взаємодетермінаціях. Кластер організаційно-педагогічних умов представлений безбар'єрним безпечним простором для дітей з особливими освітніми потребами, відповідним кадровим забезпеченням, режимом дня та санітарно-гігієнічними нормами. Кластер змістовно-педагогічних умов охоплює медико-психолого-педагогічне, програмно-технологічне забезпечення та особистісно-зорієнтоване виховання дітей з особливими освітніми потребами. Процесуально-педагогічні умови включають комплексний корекційно-виховний супровід, спеціальні методи, засоби, прийоми виховання, моніторинг якості функціонування виховної системи навчально-реабілітаційного закладу.

Розкрито функціонально-діяльнісний компонент моделі, що інтегрує функції, зміст, види діяльності, форми і методи виховання. Функціональну специфіку навчально-реабілітаційного закладу експліковано у комплексній множині функцій: діагностичної (передбачає виявлення актуального стану розвитку дитини з особливими освітніми потребами та реалізується через аналітичний, родинний, середовищний і креативний блоки), корекційної (регламентує здійснення психолого-педагогічної корекції поведінки, діяльності й особливостей спілкування дитини з особливими освітніми потребами), реабілітаційної (спрямована на відновлення порушених функцій організму дитини з особливими освітніми потребами, втрачених соціальних зв'язків і здатностей особистості до адаптації та гармонійного життєздійснення у сучасному соціумі, реалізується через насичення виховного процесу заходами медичної, педагогічної та соціально-психологічної реабілітації), розвиткової (передбачає постійне стимулювання та підтримку позитивного розвитку особистості дитини, забезпечення формування та вдосконалення її найкращих особистісних рис, спрямованих на гармонійне функціонування та розвиток у суспільстві), креативної (реалізується через визначення творчих нахилів дитини з особливими освітніми потребами, її здібностей і талантів з метою їх активного задіяння у подальшому виховному процесі), освітньої (спрямована на розширення загального кругозору дітей з особливими освітніми потребами, забезпечується активним і цілеспрямованим впровадженням цільових виховних програм за відповідними напрямками формування у дітей системи ціннісних орієнтацій), особистісної (передбачає реалізацію особистісної спрямованості всього освітнього процесу, який забезпечує врахування індивідуальних психофізіологічних особливостей кожної дитини), прогностичної (регулює задіяння спеціальних механізмів, спрямованих на конкретизацію та прогнозування процесів і результатів її функціонування, визначення особливостей змін дитини з особливими освітніми потребами), інтеграційної (передбачає злагоджену взаємодію усіх суб'єктів виховного впливу, їх гармонійне поєднання у процесі цілеспрямованого корекційного виховання), компенсаторної (забезпечується створенням сприятливих умов для компенсації

психофізичних порушень дитини, недостатньої уваги з боку батьків та громадськості щодо гармонізації та оптимізації розвитку дитини з особливими освітніми потребами, її самореалізації).

Виходячи з нормативності організації громадянського, розумового, морального, екологічного, статевого, правового, трудового, естетичного та фізичного виховання в закладах освіти України, розроблено цільові виховні програми («Україна в серці моєму», «Я – людина», «Праця у житті людини», «Я і моє здоров'я», «Екологічна просвіта», «Душа українця в мистецтві») і виховні технології (технологію педагогічного супроводу соціальної практики, технологію педагогічного супроводу життєвої практики вихованців), комплексне впровадження яких забезпечуватиме цілісність змісту виховання, його соціальну і життєву значущість для інтеріоризації дитиною з особливими освітніми потребами ключових аксіоцентрів – системи культурних цінностей, що відображають багатство загальнолюдської та національної культури, розвиток ціннісного ставлення до держави, суспільства, природи, сім'ї та праці, культивування свідомої потреби й особистісної готовності вести здоровий спосіб життя.

Запропонований у розділі зміст виховної роботи передбачає набуття учнями навчально-реабілітаційних закладів суспільно затребуваного досвіду виконання основних видів діяльності: ціннісно-орієнтаційної (передбачає цілеспрямоване осмислення та оцінювання соціального значення явищ, процесів та об'єктів дійсності, якими можуть виступати суспільство, група людей, особистість, природа, мистецтво, наука, майбутня професія тощо), пізнавальної (організовується з урахуванням корекційно-виховної специфіки розвитку когнітивної сфери особистості дитини з особливими освітніми потребами, передусім, у єдності емоційного та інтелектуального компонентів, що дозволяє розвинути творчі вміння та здібності дитини для переходу від пізнання суспільної реальності до активної соціальної практики), побутово-трудова (спрямована на виховання у дітей з особливими освітніми працьовитості, позитивного ставлення до праці, культури праці, бажання до постійного вдосконалення трудових навичок і підвищення якості виконаної роботи, соціальної активності, шанобливого ставлення до результатів власної діяльності та діяльності інших, стійких професійних інтересів), художньо-перетворювальної (реалізується через перетворення предметів мистецтва на аксіомаркери пізнання світу, їх усвідомлення та моделювання з урахуванням специфіки розвитку перцептивної сфери особистості дитини з особливими освітніми потребами), культурно-дозвіллевої (спрямована на реалізацію не лише психофізіологічної функції – забезпечення потреби дитячого організму у відпочинку, а й соціокультурної, оскільки культурно-дозвіллева діяльність є цілеспрямованою та спланованою, здійснюється у взаємозв'язку з іншими колективними творчими справами дитячого колективу, детермінується національними традиціями і світовими трендами культуротворення, розвиває у дитини культуру поведінки, гуманність, стійкі суспільно-зорієнтовані інтереси і потреби, які утворюють культурний стрижень різнобічно сформованої

особистості), проєктно-дослідницької (сприяє набуттю вихованцями соціально значущого досвіду дослідження і практичного розв'язання актуальних проблем, соціального прогнозування, моделювання, аналізу з використанням сучасних інформаційно-технологічних ресурсів) та рефлексивної діяльності (виступає інваріантним компонентом соціалізації особистості, оскільки без сформованих рефлексивно-аналітичних здібностей проблематичним є розвиток особистісної суб'єктності та соціальної компетентності дитини з особливими освітніми потребами).

Управлінсько-результативний компонент виховної системи представлено в єдності цільового, функціонального й організаційного компонентів кадрового забезпечення виховного процесу, а також у соціокультурному контексті значущості результатів виховання, спроектованих менеджментом і педагогічним колективом. Аналітично експліковано суспільний запит щодо основних результатів функціонування виховної системи навчально-реабілітаційних закладів (забезпечення всебічного розвитку дітей з особливими освітніми потребами, основними функціональними паттернами якого є сформованість світогляду, пізнавальних інтересів, духовно-моральних якостей, здатність до актуалізації особистісного потенціалу, самореалізації та життєтворчості, готовність до прояву громадянської позиції, соціальної відповідальності та активності у всіх сферах життя) на сучасному етапі державотворення та євроінтеграції України. Аргументовано авторські концептуальні позиції щодо актуальності впровадження моделі виховної системи в активно-трансформаційний період здійснення загальнодержавної реформи Нової української школи, а також щодо практичної значущості запропонованої структурно-функціональної моделі для поширення нової, життєтворчої парадигми діяльності навчально-реабілітаційних закладів, в яких виховна система забезпечує компенсацію певних обмежень здоров'я дітей з особливими освітніми потребами та набуття ними достатнього інтелектуального, соціального і творчого потенціалу для успішної інтеграції в суспільство XXI століття в ролі носіїв національної і світової культури, активних і відповідальних громадян, свідомих і креативних менеджерів власного життя.

У четвертому розділі «Експериментальне дослідження ефективності виховної системи навчально-реабілітаційних закладів для дітей з особливими освітніми потребами» представлено теоретико-методичні основи емпіричного дослідження ефективності функціонування виховної системи навчально-реабілітаційних закладів, розкрито процес і результати реалізації констатувального, формульовального та контрольного етапів експерименту, подано порівняльний математично-статистичний аналіз динаміки змін в експериментальних і контрольних закладах.

З теоретико-методичних позицій планування та організації порівняльного педагогічного експерименту обґрунтовано програму дослідження ефективності функціонування виховної системи навчально-реабілітаційних закладів для дітей з особливими освітніми потребами, що передбачала логічну послідовність 5

етапів: пошуково-теоретичного, підготовчого, констатувального, формувального, контрольно-узагальнюючого.

За підсумками реалізації пошуково-теоретичного етапу дослідницької програми (2011–2012 рр.) розроблено оптимальний алгоритм експериментальних впливів і нововведень (змістових, організаційно-методичних і програмно-технологічних), необхідних для послідовного впровадження компонентів моделі виховної системи в експериментальних навчально-реабілітаційних закладах.

На підготовчому етапі дослідно-експериментальної роботи (2012–2013 рр.) розроблено діагностико-методичну карту, що передбачає використання 22-х релевантних методик для отримання достовірних і вичерпних емпіричних даних за обґрунтованими діагностичними критеріями (ціннісно-позиційним, освітньо-соціалізаційним, особистісно-поведінковим, просторово-адаптаційним, фізично-компенсаторним, фахово-компетентнісним і управлінсько-прогностичним), специфікованих у відповідних показниках (табл. 1).

У розділі представлено результати комплексного аналізу емпіричних даних, отриманих на констатувальному етапі дослідно-експериментальної роботи (2013–2014 рр.). Вибірку склали 2343 респонденти, з них: 1250 вихованців, 788 батьків, 305 педагогів дев'яти навчально-реабілітаційних закладів України (експериментальної бази дослідження). Діагностичні дані показали, що за ціннісно-позиційним критерієм діти з особливими освітніми потребами мали більш високі показники вихованості (15,2% дітей продемонстрували високий рівень, 18,9% – достатній, 52,8% – середній, 13,1% – низький), ніж сформованості ціннісних орієнтацій (10,8% вихованців мали високий рівень, 16,3% – достатній, 49,2% – середній, 23,7% – низький). Детальний аналіз емпіричних даних дозволив виявити пояснювальну тенденцію щодо наведених розбіжностей, оскільки для переважної більшості вихованців характерним є успішне засвоєння поведінкових моделей і релевантно-вікових соціальних ролей, натомість імпліцитні регулятиви їхньої психосоціальної активності – стійкі ціннісні диспозиції – перебувають на стадії формування, що пояснює відносно значну частку випадків низького рівня. Водночас, для інтенсифікації процесу формування аксіологічного підґрунтя життєдіяльності вихованців доцільним є системне впровадження відповідних виховних програм, цільові пріоритети яких репрезентують комплекс ключових ціннісних орієнтацій особистості (суспільно-державних, культурно-мистецьких, особистісно-валеологічних, професійно-трудова, екологічно-ноосферних).

Аналіз діагностичних даних за освітньо-соціалізаційним критерієм визначив емпіричне підґрунтя авторського висновку про певне переважання показників пізнавальної мотивації вихованців (28,4% – високий рівень, 56,4% – середній рівень, 15,2% – низький рівень) над показниками їхньої соціалізованості (20,3% – високий рівень, 57,1% – середній рівень, 22,6% – низький рівень).

Таблиця 1

**Діагностико-методична карта дослідження ефективності функціонування
виховної системи навчально-реабілітаційного закладу**

Критерії	Показники	Методики (діагностичний інструментарій)
Ціннісно-позиційний	Загальна вихованість і сформованість морально-ціннісних орієнтирів дітей	Методика вивчення рівня моральної вихованості учнів (С. Петрова). Анкета «Індекс вихованості школярів» (В. Галузяк).
	Цілісність і ціннісна спрямованість світогляду	Анкета «Ціннісне ставлення» (О. Позднякова).
Освітньо-соціалізаційний	Соціалізованість вихованців	Методика вивчення соціалізованості вихованця (М. Рожков).
	Пізнавальна мотивація вихованців	Анкета для оцінювання рівня шкільної мотивації й адаптації (Н. Лусканова).
Особистісно-поведінковий	Комунікативна активність вихованців	Оцінка рівня комунікабельності вихованця (В. Ряховський).
	Лідерсько-організаторські і ділові якості вихованців	Методика визначення рівня самоврядування в учнівському колективі (М. Рожков).
	Адекватна самооцінка вихованців	Методика «Сходинки» (В. Щур). Тест «Самооцінка дитини» (В. Тернопільська).
Просторово-адаптаційний	Особистісна адаптованість вихованців	Анкета для оцінювання рівня шкільної мотивації й адаптації (Н. Лусканова). Методика «Визначення особистісної адаптованості школярів» (А. Фурман).
	Рівень задоволеності учасників виховного процесу	Методика вивчення задоволеності учнів шкільним життям (А. Андреев). Методика вивчення задоволеності педагогів життєдіяльністю в закладі освіти (Є. Степанов). Методика вивчення задоволеності батьків роботою закладу освіти (Є. Степанов).
Фізично-компенсаторний	Фізкультурно-спортивна активність вихованців	Експертне оцінювання педагогами динаміки оптимізації фізкультурно-спортивної практики вихованців (з урахуванням реабілітаційного компонента).
	Готовність вихованців до самореабілітації (за концепцією реабілітації через все життя, розробленої А. Шевцовим)	Анкета «Мое здоров'я – в моїх руках» (В. Нечипоренко).
Фахово-компетентнісний	Сприятливий соціально-психологічний клімат у педагогічному колективі	Модифікована експрес-методика з вивчення соціально-психологічного клімату у трудовому колективі (О. Міхалюк, А. Шаліто).
	Конструктивна міжособистісна взаємодія у колективі	Визначення стилю міжособистісної взаємодії (С. Максимов, Ю. Лобейко).
	Готовність педагогів до професійного саморозвитку	Діагностика рівня парціальної готовності до професійно-педагогічного саморозвитку (Н. Фетіскін, В. Козлов, Г. Мануйлов).
	Ефективність забезпечення педагогами функціонування виховної системи закладу	Результати педагогічної атестації.
Управлінсько-прогностичний	Стиль керівництва колективом	Діагностика стилів керівництва (А. Журавльов).
	Прогностичність моделювання корекційно-виховного простору	Методика векторного моделювання освітнього середовища (В. Ясвін).
	Функціонально-рольові позиції в педагогічному колективі	Діагностика функціонально-рольових позицій (Н. Фетіскін, В. Козлов, Г. Мануйлов).

Виявлений емпіричний тренд свідчить про те, що вітчизняні навчально-реабілітаційні заклади більш успішно реалізують освітні функції порівняно із соціалізаційними, хоча цей дисбаланс вже не є таким критичним, як 20–30 років тому, на початковому етапі реформування системи спеціальної освіти України за напрямом підвищення її соціально-компетентнісної орієнтації. Водночас, зазначений тренд вказує на актуальність подальшого розвитку навчально-реабілітаційних закладів як відкритих соціалізаційних інституцій і продовження експериментальних пошуків нових організаційних моделей і технологічних підходів до розвитку соціальної та життєвої практики учнів.

Для визначення пріоритетів практично-експериментальної роботи важливими були емпіричні дані, отримані за особистісно-поведінковим критерієм. Виявлено, що комунікативна активність вихованців (що характеризується розподілом даних за рівнями: високий – 26,4%, середній – 54,5%, низький – 19,4%) і рівень самооцінки (у 20,4% вихованців – неадекватно завищена, у 62,3% – адекватна, у 17,3% – неадекватно занижена) характеризуються більш високими показниками, ніж лідерсько-організаторські і ділові якості вихованців, які діагностувалися за методикою вивчення рівня самоврядування в учнівському колективі і представлені таким квантитативним розподілом: високий рівень – 19,2%, середній рівень – 56,5%, низький рівень – 24,3%. З одного боку, отримані дані відображали важливі здобутки психолого-педагогічного супроводу дітей з особливими освітніми потребами, оскільки більшість респондентів має достатній комунікативний потенціал і сформовану самооцінку (при цьому з позицій майбутньої соціальної самореалізації особистості неадекватно завищену самооцінку можна кваліфікувати як більш сприятливий варіант, ніж неадекватно занижену). З іншого боку, цей особистісно-комунікативний потенціал недостатньо успішно спрямовується на набуття лідерсько-організаторських і ділових якостей вихованців, які максимально ефективно вдосконалюються лише в умовах ефективної системи шкільного самоврядування. Таким чином, нагальною є потреба спрямування дослідно-експериментальної роботи на подальший розвиток і оптимізацію моделей самоврядування, впроваджуваних у навчально-реабілітаційних закладах, з урахуванням обґрунтованого в дисертації принципу варіативності, що визнає соціально-освітню цінність і функціональність різних моделей самоврядування, які можуть враховувати діючі в закладі традиції (інституційну пам'ять), регіональну соціокультурну специфіку, акумульований досвід інноваційної діяльності, а також експериментально виявлену сприйнятливність колективу закладу до імплементації певних парадигмальних, історично акумульованих та ідейно модернізованих компонентів самоврядування (наприклад, за моделлю козацької педагогіки, за авторськими системами Й. Песталоцці, Д. Дьюї, Г. Кершенштейнера, С. Френе, В. Сухомлинського, В. Дурдуківського, Я. Чепіги та ін.) з їх подальшою корекційно-педагогічною специфікацією.

Урахування просторово-адаптаційного критерію на констатувальному етапі дослідження сприяло ґрунтовному емпіричному аналізу релевантних

діагностичних показників: особистісної адаптованості вихованців в умовах навчально-реабілітаційного закладу та рівня задоволеності учасників виховного процесу (дітей, батьків і педагогів). За результатами цього аналізу з'ясовано, що переважна більшість вихованців-респондентів має середній (57,1%) і високий (34,7%) рівні адаптованості, натомість її низький рівень (що кваліфікується як дезадаптованість) виявлено у 8,2% опитаних дітей, що підтверджує необхідність комплексного поєднання корекційно-педагогічних, соціально-педагогічних і психологічних заходів у межах функціонування виховної системи для превенції та подолання проблем особистісної дезадаптації окремих вихованців, зокрема – новоприбулих дітей. Емпірично встановлено, що більшість учасників виховного процесу загалом задоволені його змістом і організацією в навчально-реабілітаційному закладі: високий рівень такої задоволеності констатовано у 32,5% вихованців, 38,7% батьків і 31,2% педагогів, середній рівень – у 46,2% вихованців, 49,1% батьків і 39,3% педагогів, низький рівень – відповідно, у 21,3%, 12,2% і 29,5%. Помітним є відносно вищий рівень задоволеності батьків практикою функціонування навчально-реабілітаційних закладів, що, ймовірно, пояснюється відсутністю впливу таких чинників, як певна дитячо-юнацька втома від сталих інституційних характеристик закладу (соціально-психологічний феномен девальвації і деромантизації звичного шкільного життя, що притаманний більшості школярів при оцінюванні свого закладу освіти) і фахова критичність та надінформованість педагогів, що актуалізуються при відповідях на професійно значущі питання. Загалом сприятливі показники задоволеності учасників виховного процесу є важливою соціально-психологічною передумовою для започаткування експериментальної роботи, оскільки при впровадженні відповідних нововведень дослідник може спиратися на зацікавленість і сприйнятливність учнів, батьків і педагогів, не витрачаючи додаткові ресурси на нейтралізацію можливого негативізму з їхнього боку й опору інноваційним змінам.

Враховуючи інваріантність фізичної реабілітації в системі комплексного реабілітаційного супроводу вихованців з особливими освітніми потребами, а також життєву значущість фізкультурно-спортивної практики для соціальної самореалізації багатьох дітей і молоді цієї категорії, визначено діагностичну цінність емпіричних даних за фізично-компенсаторним критерієм. За підсумками експертного оцінювання педагогами динаміки оптимізації фізкультурно-спортивної практики вихованців (з урахуванням реабілітаційного компонента, що реалізується на заняттях ЛФК, у межах індивідуальних корекційно-реабілітаційних програм і залучення обдарованих дітей до занять у регіональних центрах «Інваспорт», установах паралімпійського та дефлімпійського руху) встановлено, що 19,6% вихованців можна віднести до групи з високим рівнем фізкультурно-спортивної активності, 32,8% – з достатнім рівнем, 33,2% – із середнім рівнем, 14,4% – з низьким рівнем. Зіставлення цих даних із констатованим розподілом показників здатності та готовності вихованців до самореабілітації (високий рівень – 28,6%, достатній –

37,2%, середній – 23%, низький – 11,2%) дозволило зробити емпіричний висновок, що за фізично-компенсаторним критерієм виховні системи навчально-реабілітаційних закладів з експериментальної бази дослідження функціонують достатньо ефективно, виконуючи пріоритетні функції: реабілітаційну та компенсаторну. Водночас, виявлений факт наявності досить істотної процентної частки вихованців з низьким рівнем фізкультурно-спортивної активності, здатності та готовності до самореабілітації мав стимулювати фахівців навчально-реабілітаційних закладів до подальшої оптимізації діяльності за цим напрямом. У цьому контексті експериментальної перевірки потребувала цільова виховна програма «Я і моє здоров'я», яка, відповідно до авторської структурно-функціональної моделі виховної системи навчально-реабілітаційного закладу, має впроваджуватися за активної участі всіх суб'єктів освітньо-реабілітаційного процесу: педагогів (які виконують провідну організаційно-координаційну роль), психологів (від яких залежить формування у вихованців психологічної готовності до реабілітації протягом усього життя, зокрема, за рахунок фізкультурно-спортивних засобів), медичних працівників (які відповідають за фаховий медичний супровід реабілітаційного процесу), батьків (які відіграють вирішальну роль у підтримці реабілітаційно доцільного і фізично активного режиму дня дитини в домашніх умовах) і представників громадськості (які можуть використовувати свій суспільно-репутаційний потенціал для поширення ідейно-ціннісних паттернів здоров'язбережувальної поведінки та фізичної активності серед дітей і молоді з особливими освітніми потребами).

При оцінюванні практики функціонування виховної системи навчально-реабілітаційного закладу за фахово-компетентнісним критерієм констатовано, що 32,1% педагогів позначили соціально-психологічний клімат у колективі як цілком сприятливий (на високому рівні), 46,9% – як переважно сприятливий (на середньому рівні), 21% – як недостатньо сприятливий (на низькому рівні). За показником конструктивної міжособистісної взаємодії у колективі виявлено, що 78,7% педагогів-респондентів схильні до оптимальних (колегіального та ділового) стилів взаємодії, тоді як 21,3% використовують менш конструктивні стилі (директивний і невтручання в дії інших). Готовність педагогів до професійного саморозвитку репрезентована у такому розподілі даних: високий рівень – 33,9%, середній – 57,9%, низький – 8,2%. Додатковий аналіз результатів педагогічної атестації показав, що в навчально-реабілітаційних закладах, які увійшли до експериментальної бази дослідження, педагогічні працівники при проходженні атестації демонструють виконання планів виховної роботи, дотримання вимог державних освітніх стандартів, а також активну участь у реалізації програми розвитку навчально-реабілітаційного закладу. Комплексний аналіз отриманих діагностичних даних за фахово-компетентнісним критерієм показав, що загалом кадрове забезпечення в навчально-реабілітаційних закладах дозволяє перейти від режиму стабільного функціонування до режиму оптимізації виховної системи з експериментальною перевіркою запланованих нововведень.

Доповнення констатувального аналізу даними, отриманими за управлінсько-прогностичним критерієм, дозволило виявити такі емпіричні факти: 58,2% педагогів-респондентів визначають стиль керівництва, що переважно використовується адміністрацією навчально-реабілітаційного закладу, як колегіальний, 16,2% – як директивний, 10,4% – як ліберальний, 15,2% – як змішаний. За показником прогностичності моделювання корекційно-виховного простору встановлено, що відповіді 59,7% педагогів репрезентують домінування творчого середовища (найбільш сприятливого для реалізації режиму розвитку та інноваційних змін) у навчально-реабілітаційному закладі, 19,2% – догматичного середовища, 16,4% – кар'єрного середовища, 4,7% – безтурботного середовища. На основі розподілу даних щодо функціонально-рольових позицій педагогів-респондентів в управлінській команді навчально-реабілітаційного закладу з'ясовано, що всі 94,6% педагогів вже мають професійно значущий досвід виконання певної конструктивної функціонально-рольової позиції в колективі (організатор групи, організатор роботи, координатор, генератор ідей, критик ідей, дослідник ресурсів або завершувач), тоді як 5,4% педагогів ще не визначилися з такою конструктивною позицією. Комплексне зіставлення емпіричних даних за управлінсько-прогностичним критерієм показало, що при їх закономірній неоднорідності помітними були певні тенденції (позначення більшістю педагогів колегіального стилю керівництва і творчого середовища як типових для навчально-реабілітаційного закладу, а також визначеність функціонально-рольових позицій педагогів в управлінській команді навчально-реабілітаційного закладу), що визначені як сприятливі для започаткування практично-експериментальної роботи.

Проаналізовані комплексні дані констатувальної діагностики дозволили зробити емпіричний висновок, що виховна робота в навчально-реабілітаційних закладах організована за стабільними організаційними алгоритмами і є досить змістовною для реалізації основних напрямів виховання, проте в недостатній мірі відповідає вимогам системності (зокрема, щодо: по-перше, синергетичної взаємоузгодженості методично-цільового, суб'єктно-середовищного, функціонально-діяльнісного й управлінсько-результативного компонентів виховної системи; по-друге, реалізації нею необхідної множини функцій; по-третє, урахування та дотримання всієї сукупності організаційно-педагогічних, змістово-педагогічних і процесуально-педагогічних умов функціонування виховної системи; по-четверте, оптимальної міри диверсифікації та індивідуалізації корекційно-виховної роботи за рахунок варіативного програмно-технологічного забезпечення; по-п'яте, широкого методичного арсеналу для залучення кожного вихованця до особистісно значущих і соціально цінних видів діяльності) і вимагає подальшої оптимізації в режимі експериментально-інноваційного пошуку.

На формувальному етапі (2014–2018 рр.) здійснювалось впровадження авторської виховної системи в експериментальних навчально-реабілітаційних закладах (комунальному закладі «Хортицький національний навчально-реабілітаційний багатoproфільний центр» Запорізької обласної ради,

комунальному закладі «Харківська спеціальна школа ім. В. Г. Короленка» Харківської обласної ради, комунальному закладі освіти «Криворізька спеціальна школа «Сузір'я» Дніпропетровської обласної ради, комунальному закладі «Клеванська спеціальна школа № 1 I-III ступенів» Рівненської обласної ради, комунальному закладі «Одеський навчально-реабілітаційний центр «Зоресвіт» Одеської обласної ради), реалізовано систему організаційних, змістових, технологічних нововведень у методологічно-цільових, суб'єктно-середовищних, функціонально-діяльнісних та управлінсько-результативних компонентах системи корекційного виховання дітей з особливими потребами. Первинна статистична гомогенність зазначених п'яти експериментальних закладів і чотирьох інших навчально-реабілітаційних закладів, визначених як контрольні (комунальний заклад освіти «Навчально-реабілітаційний центр № 12» Дніпропетровської обласної ради, комунальний заклад «Рубіжанська обласна спеціальна школа «Кришталік», комунальний заклад «Вінницький навчально-виховний комплекс: спеціальна школа-інтернат I-III ст. – дошкільний навчальний заклад» Вінницької обласної ради, заклад освіти I-III ступенів «Тернопільський обласний навчально-реабілітаційний центр») була підтверджена здійсненням математико-статистичним аналізом даних за t -критерієм Стюдента і ϕ^* -критерієм Фішера, визначивши можливість проведення формувального експерименту, спрямованого на перевірку ефективності змодельованої і теоретично обґрунтованої виховної системи навчально-реабілітаційного закладу.

Для забезпечення послідовності та наступності процесу впровадження компонентів виховної системи формувальний етап експерименту розподілявся на організаційно-мотиваційну і практично-діялісну стадії. На організаційно-мотиваційній стадії формувального експерименту ініціювалося впровадження інноваційних перетворень в освітній простір навчально-реабілітаційних закладів, розвиток мотиваційно-ціннісних орієнтацій учасників освітнього процесу, формування у них готовності до змін. На цій стадії здійснювалося підвищення рівня теоретико-методичної обізнаності педагогів експериментальних закладів щодо особливостей реалізації організаційно-педагогічних, змістово-педагогічних і процесуально-педагогічних умов, розробленого програмно-технологічного забезпечення, удосконалення процесу організації різних видів діяльності, форм, методів на засадах окреслених методологічних підходів і принципів ефективного функціонування виховної системи. З цією метою було проведено низку навчально-роз'яснювальних заходів: нарад, консультацій, семінарів тощо. Особливого значення на цьому етапі набували своєчасні управлінські рішення, спрямовані на оптимізацію матеріально-технічного та кадрового забезпечення експериментальних закладів.

Практично-діялісна стадія формувального експерименту передбачала комплексне впровадження усіх компонентів виховної системи в освітньо-реабілітаційний простір експериментальних закладів. Активна експериментальна робота супроводжувалась регулярним зворотнім зв'язком з учасниками освітнього процесу для оперативної корекції та удосконалення

програмно-технологічного забезпечення. Ефективність корекційного виховання дітей з особливими освітніми потребами забезпечувалась реалізацією визначених у моделі педагогічних умов, які співвідносяться з організаційним, змістовим і процесуальним аспектами корекційно-виховного процесу в умовах кожного експериментального навчально-реабілітаційного закладу.

Чіткій послідовності, керованості та контрольованості впровадження експериментальних змін у поєднанні з можливостями індивідуалізації роботи з вихованцями сприяло використання програмного забезпечення виховного процесу – цільових виховних програм «Душа українця в мистецтві», «Екологічна просвіта», «Я – людина», «Україна в серці моєму», «Праця у житті людини», «Я і моє здоров'я». Впроваджені програми є наскрізними та розрахованими на роботу з вихованцями молодшого шкільного віку (1-4 класів), середнього шкільного віку (5-9 класів) та старшого шкільного віку (10-11 класів). Зміст програм представлений інваріантною та варіативною складовими, об'єднаними у чотири основні модулі. Інваріантна складова була обов'язковою для впровадження і представлена комплексними заняттями відповідного спрямування. Варіативна складова репрезентована переліком виховних заходів, колективних творчих справ та ігор, які педагоги разом з дітьми обирали самостійно, визначаючи їх черговість у реалізації. Передбачені в кожній програмі варіативні форми та методи виховної роботи (бесіди, вправи, змагання, доручення, диспути, дискусії, лекції, колективні та групові обговорення, різноманітні індивідуальні доручення, ігри, тренінги, колективні творчі справи, свята, тематичні виставки, зустрічі, конференції, конкурси, портфоліо, кейси, проекти, екскурсії, акції, концерти, різноманітна творча практична діяльність тощо) сприяли залученню дітей з особливими освітніми потребами до широкого спектру видів діяльності, сприятливих для розвитку дитячих колективів на засадах самоврядування, творчості й ініціативності.

По завершенню формувального експерименту реалізовано контрольно-узагальнюючий етап дослідно-експериментальної роботи (2019–2020 рр.). Для перевірки ефективності формувального експерименту, що передбачала встановлення рівня статистичної значущості динаміки підвищення показників ефективності функціонування виховної системи в експериментальних закладах у порівнянні з контрольними, здійснено порівняльний математико-статистичний аналіз емпіричних даних констатувальної та контрольної діагностики. Результати контрольного етапу дослідно-експериментальної роботи довели ефективність розробленої та впровадженої моделі виховної системи навчально-реабілітаційних закладів для дітей з особливими потребами, підтверджуючи її функціональну спроможність забезпечити суттєву, статистично значущу позитивну динаміку оптимізації показників за всіма релевантними критеріями, що репрезентують ціннісно-позиційний, освітньо-соціалізаційний, особистісно-поведінковий, просторово-адаптаційний, фізично-компенсаторний, фахово-компетентнісний і управлінсько-прогностичний аспекти роботи закладів цього типу. В експериментальних навчально-реабілітаційних закладах найбільш суттєва і статистично значуща позитивна

динаміка ($p < 0,05$) зафіксована за показниками: загальної вихованості та сформованості морально-ціннісних орієнтирів дітей (кількість вихованців з високим рівнем збільшилась на 7,2%, з достатнім рівнем – на 8,4%), цілісності та ціннісної спрямованості світогляду особистості (динаміка зростання процентних показників високого рівня – 11,3%, достатнього рівня – 9,2%), соціалізованості вихованців (процентна частка дітей з високим рівнем зросла на 6,1%, із середнім рівнем – на 8,5%), комунікативної активності дітей з особливими освітніми потребами (підвищення кількості вихованців з високим рівнем зафіксовано на 6,3%, із середнім рівнем – на 9,7%), розвитку лідерсько-організаторських і ділових якостей вихованців (позитивна динаміка за високим рівнем – 7,2%, за середнім рівнем – 12,4%), особистісної адаптованості дітей з особливими освітніми потребами (кількість вихованців з високим рівнем підвищилась на 5,9%, із середнім рівнем – на 7,6%), рівня задоволеності виховним процесом його учасників: учнів (серед яких показники високого рівня зросли на 7,7%, середнього рівня – на 9,1%), батьків (високий рівень – зростання на 5,9%, середній – на 7,2%) і педагогів (високий рівень – підвищення на 12,6%, середній – на 11,4%), готовності вихованців до самореабілітації (динаміка зростання процентних показників високого рівня – на 8,9%, достатнього рівня – на 9,5%).

У контрольних закладах найвища позитивна динаміка виявлена за показниками зростання пізнавальної мотивації вихованців (високий рівень: +1,9%, середній рівень: +2,8%), комунікативної активності дітей (високий рівень: +2,3%, середній рівень: +3,3%), рівня задоволеності школярів виховним процесом (високий рівень: +2,6%, середній рівень: +4,1%), фізкультурно-спортивної активності вихованців (високий рівень: +1,2%, достатній рівень: +3,4%, середній рівень: +2,2%), готовності педагогів до професійного саморозвитку (високий рівень: +3,1%, середній рівень: +2,7%). Математико-статистичний аналіз показав, що в контрольних закладах позитивні зрушення не є статистично значущими ($p > 0,05$) і свідчать про загальну спрямованість цих навчально-реабілітаційних закладів на програму стабільного розвитку, що характеризується поступовим зростанням широкого спектра показників діяльності. Порівняно з цими змінами, динаміка оптимізації показників функціонування виховної системи в експериментальних закладах є більш суттєвою, акцентованою і системно-когерентною (репрезентованою у позитивній інтерференції та взаємному посиленні тих компонентів, які мають критичне значення для освітньо-соціалізаційного потенціалу виховної системи), що свідчить про наявність системного ефекту від реалізованих експериментальних нововведень, підтверджуючи практичну значущість авторської структурно-функціональної моделі виховної системи та можливості її успішного впровадження в навчально-реабілітаційних закладах за умов належного програмно-технологічного і змістовно-методичного забезпечення цієї інноваційної практики.

ВИСНОВКИ

Результати теоретико-методологічного та експериментального дослідження проблеми функціонування виховної системи навчально-реабілітаційних закладів для дітей з особливими освітніми потребами дозволяють сформулювати загальні висновки:

1. Теоретико-методологічні засади дослідження проблеми функціонування виховної системи навчально-реабілітаційних закладів для дітей з особливими освітніми потребами визначаються концептуально-інтерпретаційними конценрами системного, синергетичного, діалектичного, особистісно-зорієнтованого, компетентнісного, культурологічного, аксіологічного та акмеологічного підходів.

2. Проаналізовано та узагальнено нормативно-інституційні детермінанти цільової та організаційної специфіки виховної системи навчально-реабілітаційного закладу, яка окреслена вітчизняними нормативно-правовими документами (законами України «Про освіту», «Про реабілітацію осіб з інвалідністю в Україні», указами Президента України «Про затвердження Національної стратегії у сфері прав людини», «Про заходи, спрямовані на забезпечення додержання прав осіб з інвалідністю», «Про активізацію роботи щодо забезпечення прав людей з інвалідністю», Державним стандартом спеціальної освіти та ін.).

Незалежно від типу навчально-реабілітаційного закладу (спеціальна школа, санаторна школа або навчально-реабілітаційний центр) і контингенту дітей з певними психофізичними порушеннями цільова специфіка його виховної системи полягає у розвитку ключових життєвих компетентностей дітей з особливими освітніми потребами, набутті ними особистісного досвіду соціальної взаємодії та самореалізації у суспільстві, активному включенні компенсаторних та адаптаційних механізмів, створенні необхідних умов для корекційного розвитку особистості дитини з максимальним використанням її потенційних можливостей, забезпеченні розвитку психічних функцій, сенсорних систем, збереженні та зміцненні фізичного здоров'я дітей, розробці та реалізації засобів соціалізації та адаптації, підготовці інституту сім'ї, наданні батькам допомоги і підтримки у вихованні дитини.

Виховна система навчально-реабілітаційного закладу закономірно набуває все більш характерної організаційно-функціональної специфіки, інваріантними індикаторами якої є: 1) включення корекційно-реабілітаційного компонента у виховні заходи при збереженні їх загальнопедагогічного базису та синхронізації напрямів виховання (фізичного, трудового, морального, громадянського, правового, соціального, естетичного, екологічного та розумового) з напрямками реабілітації (медичної, фізкультурно-спортивної, професійної, психологічної, соціальної та педагогічної); 2) підпорядкування сукупності виховних і реабілітаційних впливів на дитину її особливим освітнім потребам через розробку та реалізацію індивідуальної програми розвитку (розробляється групою фахівців з обов'язковим залученням батьків і фіксує перелік необхідних психолого-педагогічних, корекційних послуг для розвитку

дитини) та індивідуальної програми реабілітації (визначає оптимальні види, форми, обсяги, місце і тривалість проведення медичної, психолого-педагогічної, фізичної, професійної, трудової, фізкультурно-спортивної, побутової і соціальної реабілітації); 3) організаційне забезпечення функціонування внутрішньої інфраструктури навчально-реабілітаційного закладу (терапевтичний, фізіотерапевтичний, процедурний кабінети, кабінети для проведення занять з ритміки, із соціально-побутового орієнтування, лікувальної фізкультури, для психологічного розвантаження, кабінети логопеда, корекційного педагога, соціального педагога, кабінет трудового навчання для учнів початкових класів, навчально-виробничі майстерні), у функціональному призначенні яких важливе місце займають реабілітаційно-виховні функції; 4) забезпечення в організаційній структурі виховної системи не тільки внутрішньо-зорієнтованих (управлінсько-координаційних) зв'язків, а й зовнішньо-зорієнтованих, суспільно значущих векторів розвитку, які через налагоджене партнерство навчально-реабілітаційного закладу з іншими соціальними інституціями суттєво впливають на успішність інтеграції дітей з особливими освітніми потребами в сучасне суспільство, набуття ними на момент завершення періоду шкільного навчання достатнього досвіду активної соціальної практики для впевненої орієнтації в основних соціалізаційно-рольових моделях (освітньо-креативній, професійно-трудовай, сімейно-побутовій, громадсько-культурній, фізкультурно-спортивній та ін.).

3. Проаналізовано специфіку корекційного виховання дітей з особливими освітніми потребами як змістового компонента виховної системи навчально-реабілітаційних закладів. Доведено, що функціональні можливості виховної системи закладу цього типу визначаються ефективністю корекційного виховання, яке, зберігаючи парадигмальні характеристики виховного процесу у загальнопедагогічній інтерпретації, додатково передбачає низку специфічних ознак: 1) урахування в індивідуальній програмі розвитку дитини узгоджених впливів корекційного виховання, корекційного навчання і комплексної реабілітації для здійснення компенсацій порушень шляхом активізації діяльності збережених аналізаторів, що є «основним завданням виховання дитини з порушеннями розвитку» (Л. Виготський); 2) комплексне використання механізмів компенсації, адаптації, корекції та реабілітації у вихованні дитини з особливими освітніми потребами; 3) заміна традиційної моделі виховного процесу, в якій центральну організаційну роль відіграє педагог, на модель командної роботи, що передбачає налагоджену партнерську взаємодію вчителів, вихователів, соціального педагога, психолога, вузьких фахівців медичного профілю для забезпечення комплексного поєднання напрямів фізичної, психологічної і соціальної компенсації обмежень психофізичного розвитку дітей; 4) зростання ролі батьків як головних партнерів педагогів у процесі виховної роботи, від підтримки яких залежить ранній початок і наступність комплексних лікувально-реабілітаційних і корекційно-педагогічних заходів; 5) специфікація традиційного формату фізичного та валеологічного виховання дитини, його доповнення можливістю опанування нею засобами і

методиками самодопомоги у відновленні та збереженні власного здоров'я, формування готовності до «реабілітації через все життя» (А. Шевцов); 6) неперервність соціально-педагогічного супроводу дітей з особливостями психофізичного розвитку для відновлення їх «особистісного і соціального статусу» (В. Нечипоренко); 7) максимальна актуалізація соціалізаційного потенціалу виховної роботи для розширення соціально-комунікативного простору дітей з особливими освітніми потребами, передусім, вихованців маломобільних категорій; 8) посилене формування у дитини з особливими освітніми потребами комплексу якостей і компетентностей, необхідних для підвищення конкурентоздатності у сучасному суспільстві: адекватної самооцінки та рівня домагань, здатності до емоційно-вольової саморегуляції та рефлексії, до «самокерованої соціально правильної поведінки» (В. Синьов), проактивної соціальної позиції, стресостійкості, здатності переживати критичні ситуації у житті; 9) зростання важливості «ранньої превентивної корекції» (Д. Шульженко) для запобігання проблемам відчуження особистості від соціуму та розвитку асоціальної поведінки; 10) спрямування корекційно-виховного потенціалу шкільного самоврядування на розвиток соціально значущих якостей дітей з особливими освітніми потребами (активності, ініціативності, комунікабельності, лідерсько-організаторських і ділових здібностей тощо), їх підготовку до самостійного дорослого життя та професійної діяльності.

Організація корекційно-виховного процесу із зазначеними функціональними домінантами є запорукою виконання виховною системою навчально-реабілітаційного закладу свого гуманістично-акмеологічного призначення, оскільки «лише за умов спеціально організованого виховання можливий розвиток всебічно розвиненої особистості дітей з обмеженнями» (М. Ярмаченко). Успішна реалізація вітчизняними навчально-реабілітаційними закладами цього надзавдання сприятиме розбудові в Україні інклюзивного суспільства, в якому кожен громадянин, незалежно від стану здоров'я, вступає у доросле життя, маючи необхідний компетентісно-ресурсний потенціал для активної самореалізації в освітньо-культурній і соціальній практиці, у професійній діяльності та побудові власної сім'ї, в індивідуальній і колективній життєтворчості.

4. Розроблено концептуально-методологічне підґрунтя моделі виховної системи навчально-реабілітаційних закладів для дітей з особливими освітніми потребами. Доведено, що для системної інтеграції багатовекторних і різноаспектних виховних впливів на дітей в умовах навчально-реабілітаційного закладу, перетворення їх із сукупності взаємно неузгоджених чинників на множину можливостей і шансів для самореалізації кожної дитини у колективній життєтворчості, спілкуванні та діяльності необхідною є розбудова цілісної виховної системи на основі методології педагогічного моделювання (Б. Глинський, В. Мелешко, І. Осадчий, О. Столяренко, В. Ягупов, М. Ярмаченко та ін.). Розроблена й обґрунтована авторська модель виховної системи навчально-реабілітаційного закладу на єдиних теоретичних

диспозиціях об'єднує системоутворюючі компоненти: методологічно-цільовий (мета, завдання, методологічні підходи, загальні і специфічні принципи виховання), суб'єктно-середовищний (суб'єкти освітнього процесу, організаційно-педагогічні, змістово-педагогічні і процесуально-педагогічні умови виховної роботи в корекційно-розвитковому середовищі), функціонально-діяльнісний (функції, зміст, види діяльності, форми і методи виховання) і управлінсько-результативний (кадрове забезпечення виховного процесу в єдності цільового, функціонального та організаційного компонентів, результати виховання).

5. Науково обґрунтовано педагогічні умови функціонування та розвитку виховної системи навчально-реабілітаційного закладу: 1) організаційно-педагогічні (безбар'єрний виховний простір для дітей з особливими освітніми потребами; кадрове забезпечення навчально-реабілітаційного закладу; педагогічно і реабілітаційно доцільний режим дня вихованців; санітарно-гігієнічні норми); 2) змістовно-педагогічні (медико-психолого-педагогічне забезпечення, що передбачає надання медичних, психологічних і соціальних послуг, комплексність застосування медичних і психолого-педагогічних заходів у виховному процесі; програмно-технологічне забезпечення, що включає спеціальні корекційно-виховні програми та технології для дітей з особливими освітніми потребами; особистісно-зорієнтоване виховання дітей з особливими освітніми потребами); 3) процесуально-педагогічні (комплексний супровід корекційного виховання за напрямками психологічного, соціально-педагогічного супроводу та співробітництва з батьками і громадою; спеціальні методи, засоби, прийоми виховання дітей з особливими освітніми потребами, спрямовані на підвищення ефективності впровадження програмно-технологічного забезпечення; моніторинг якості функціонування виховної системи).

6. Розроблено програмно-технологічне забезпечення виховної системи навчально-реабілітаційних закладів для дітей з особливими освітніми потребами. Доведено, що фундаментальна орієнтація моделі виховної системи навчально-реабілітаційного закладу на відкриту взаємодію із зовнішнім соціокультурним простором функціонально забезпечується розробленими цільовими виховними програмами («Україна в серці моєму», «Я – людина», «Праця у житті людини», «Я і моє здоров'я», «Екологічна просвіта», «Душа українця в мистецтві») і технологіями (технологія педагогічного супроводу соціальної практики, технологія педагогічного супроводу життєвої практики вихованців), спрямованими на формування ціннісно-діялісного підґрунтя суспільно значущої життєтворчості особистості в актуальному сьогоденні та перспективному майбутньому через інтеріоризацію вихованнями комплексу громадянських, соціальних, моральних, культурних, сімейних, валеологічних і трудових цінностей, отримання досвіду активної соціальної і життєвої практики й участі у пізнавальній, побутово-трудої, ціннісно-орієнтаційній, художньо-перетворювальній, культурно-дозвіллевій, проєктно-дослідницькій та рефлексивній діяльності.

7. Розроблена програма дослідження ефективності функціонування виховної системи навчально-реабілітаційних закладів для дітей з особливими освітніми потребами, що передбачала логічну послідовність 5 етапів: пошуково-теоретичного, підготовчого, констатувального, формувального, контрольно-узагальнюючого.

За підсумками реалізації пошуково-теоретичного етапу дослідницької програми розроблено оптимальний алгоритм експериментальних впливів і нововведень (змістових, організаційно-методичних і програмно-технологічних), необхідних для послідовного впровадження компонентів моделі виховної системи в експериментальних навчально-реабілітаційних закладах. На підготовчому етапі дослідно-експериментальної роботи розроблено діагностико-методичну карту, що передбачає використання 22-х релевантних методик для отримання достовірних і вичерпних емпіричних даних за обґрунтованими діагностичними критеріями (ціннісно-позиційним, освітньо-соціалізаційним, особистісно-поведінковим, просторово-адаптаційним, фізично-компенсаторним, фахово-компетентнісним і управлінсько-прогностичним) та показниками.

На формувальному етапі, що розподілявся на організаційно-мотиваційну і практично-діяльнісну стадії, здійснювалось впровадження авторської виховної системи в експериментальних навчально-реабілітаційних закладах, реалізовано систему організаційних, змістових, технологічних нововведень у методологічно-цільових, суб'єктно-середовищних, функціонально-діяльнісних та управлінсько-результативних компонентах системи корекційного виховання дітей з особливими потребами. Активна експериментальна робота супроводжувалась регулярним зворотнім зв'язком з учасниками освітнього процесу для оперативної корекції та удосконалення програмно-технологічного забезпечення. Ефективність корекційного виховання дітей з особливими освітніми потребами забезпечувалась реалізацією визначених у моделі педагогічних умов, які співвідносяться з організаційним, змістовим і процесуальним аспектами корекційно-виховного процесу в умовах кожного експериментального навчально-реабілітаційного закладу.

На контрольно-узагальнюючому етапі дослідно-експериментальної роботи проведено підсумкову комплексну діагностику респондентів (учнів, батьків і педагогів експериментальних і контрольних закладів) відповідно до діагностико-методичної карти дослідження. Математико-статистичний аналіз емпіричних даних за t-критерієм Стюдента, U-критерієм Манна-Уїтні та ϕ^* -критерієм Фішера експлікував наявність в експериментальних закладах більш суттєвих зрушень, статистична значущість яких ($p < 0,05$) підтверджується виконаними розрахунками. У контрольних навчально-реабілітаційних закладах також виявлена позитивна динаміка, але її статистична достовірність є недостатньою ($p > 0,05$). Результати контрольного етапу дослідно-експериментальної роботи довели ефективність розробленої та впровадженої моделі виховної системи навчально-реабілітаційних закладів для дітей з особливими потребами.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ:

Одноосібна монографія:

1. Позднякова О. Л. Розвиток виховної системи освітньо-реабілітаційного закладу: теоретичні засади та інноваційний досвід : монографія. Запоріжжя : Вид-во Хортицької національної академії, 2019. 316 с.

Статті у періодичних виданнях, включених до наукометричної бази Scopus:

2. Pozdnyakova O., Datskovsky I., Bocheliuk V., Nagymzhanov A., Turebayeva S. New Solution of Psycho-physiological Problem. *Utopía y Praxis Latinoamericana*, 2018. AÑO: 23, n°82 (Julio-Septiembre). P. 417–421.

3. Pozdnyakova O., Bocheliuk V., Nechyporenko V., Pozdniakova-Kyrbiatieva E., Panov N. Value foundation of the behavior of managers of different administrative levels: comparative analysis. *Revista espacios*, 2019. Vol. 40, No 34. P. 17.

4. Pozdnyakova O., Bocheliuk V., Nechyporenko V., Siliavina Y., Kyrbiatiev O. Culture and mentality-related specifics of implementation of the 'law on counteracting bullying' in the environment of educational institutions. *Journal of Advanced Research in Law and Economics*, 2020. Volume 11, Issue 3. P. 755–760.

5. Pozdnyakova O., Orazalieva R., Bila O., Derevyanko N. Teacher's Use of a Drawing Workshop as a Method of Art Therapy. *Journal of Intellectual Disability – Diagnosis and Treatment*, 2020. No 8. P. 451–459.

6. Pozdnyakova O., Bocheliuk V., Nechyporenko V., Pozdniakova-Kyrbiatieva E., Siliavina Y. Psychological and pedagogical aspects of consolidation of social capital of higher education institutions. *Linguistics and Culture Review*, 2021. 5(S2). P. 342–353.

Статті у вітчизняних фахових виданнях:

7. Позднякова О. Л. Формування соціальної компетентності учнів з обмеженими можливостями здоров'я засобами проектної діяльності. *Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Серія 19. Корекційна педагогіка та спеціальна психологія* : зб. наук. праць. Київ : НПУ імені М. П. Драгоманова, 2011. № 20. С. 190–194.

8. Позднякова О. Л. Становлення та розвиток виховної системи санаторної школи-інтернату. *Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Серія 5. Педагогічні науки: реалії та перспективи* : зб. наук. праць. Випуск 44. Київ : Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2013. С. 173–177.

9. Позднякова О. Л. Організація проектної діяльності дітей на засадах педагогіки життєтворчості. *Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Серія 19. Корекційна педагогіка та спеціальна психологія* : зб. наук. праць. Київ : НПУ імені М. П. Драгоманова, 2014. № 25. С. 156–163.

10. Позднякова О. Л. Теоретичні засади розбудови виховної системи спеціальної школи-інтернату. *Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова.*

Серія 17. Теорія і практика навчання та виховання : зб. наук. праць. Випуск 24. Київ : Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2014. С. 116–122.

11. Позднякова О. Л. Формування творчої особистості в умовах виховної системи санаторної школи-інтернату. *Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах* : зб. наук. праць / [редкол.: Т. І. Сущенко та ін.]. Запоріжжя : КПУ, 2014. Вип. 34 (87). С. 439–445.

12. Позднякова О. Л. Програмно-технологічне забезпечення виховної системи спеціальної школи-інтернату. *Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах* : зб. наук. праць / [редкол.: Т. І. Сущенко та ін.]. Запоріжжя : КПУ, 2014. Вип. 35 (88). С. 444–450.

13. Позднякова О. Л. Моделювання структури професійної компетентності соціального педагога-вихователя навчально-реабілітаційного центру. *Науковий вісник Мелітопольського державного педагогічного університету. Серія : Педагогіка* : наукове видання. Мелітополь : Мелітопольський державний педагогічний університет імені Богдана Хмельницького, 2014. № 1 (12). С. 211–217.

14. Позднякова О. Л. Становлення дитини з психофізичними порушеннями як суб'єкта життєтворчості в умовах виховної системи санаторної школи-інтернату. *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. Серія 19. Корекційна педагогіка та спеціальна психологія*. Випуск 32. Частина 2. : збірник наукових праць / М-во освіти і науки України, Нац. пед. ун-т імені М. П. Драгоманова. Київ : Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2016. № 25. С. 58–63.

15. Позднякова О. Л. Виховна система школи-інтернату як освітній феномен. *Науковий вісник Мелітопольського державного педагогічного університету. Серія : Педагогіка* : наукове видання. Мелітополь : Мелітопольський державний педагогічний університет імені Богдана Хмельницького, 2016. № 2 (17). 2016. С. 37–42.

16. Позднякова О. Л. Особливості психологічного супроводу виховання учнів освітньо-реабілітаційних закладів. *Актуальні питання корекційної освіти (педагогічні науки)* : збірник наукових праць : вип. 10 / за ред. В. М. Синьова, О. В. Гаврилова. Кам'янець-Подільський : ПП Медобори-2006, 2017. С. 242–254.

17. Позднякова О. Л. Психологічна співпраця з батьками дітей з обмеженнями життєдіяльності як компонент становлення виховної системи освітньо-реабілітаційного закладу. *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. Серія 19. Корекційна педагогіка та спеціальна психологія*. 2017. Вип. 34. С. 146–157.

18. Позднякова О. Л. Розвиток інтегральної індивідуальності дітей з аутистичними порушеннями в умовах виховної системи освітньо-реабілітаційного закладу. *Актуальні питання корекційної освіти (педагогічні науки)* : збірник наукових праць : вип. 11 / за ред. В. М. Синьова, О. В. Гаврилова. Кам'янець-Подільський : ПП Медобори-2006, 2018. С. 251–264.

19. Позднякова О. Л., Соколовська І. А. Особливості взаємозв'язків комп'ютерно орієнтованого освітнього простору вищого навчального закладу на прикладі міста Запоріжжя. *Комп'ютер у школі та сім'ї*: науково-методичний журнал. Київ : ФОП Вероцький С. В., 2018. № 6. С. 3–8.

20. Pozdnyakova O. Problem of formation of pedagogical modeling as a professional portrait of the educational system of educational rehabilitation agencies. *Педагогічні інновації: ідеї, реалії, перспективи* : збірник наукових праць. 2019, вип 1 (22), С. 38–42.

21. Pozdnyakova O. Modeling of educational systems of educational and rehabilitation institutions as a pedagogical problem. *Народна освіта* : електрон. наук. фахове вид. 2019. № 2 (38) URL: https://www.narodnaosvita.kiev.ua/?page_id=5735.

22. Позднякова О. Л. Педагогічні умови розвитку виховної системи освітньо-реабілітаційного закладу. *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. Серія 19. Корекційна педагогіка та спеціальна психологія*. Випуск 37 : збірник наукових праць / М-во освіти і науки України, Нац. пед. ун-т імені М. П. Драгоманова. Київ : Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2019. С. 101–110.

23. Позднякова О. Л. Теоретико-методичні основи діагностики ефективності функціонування виховної системи освітньо-реабілітаційних закладів для осіб з обмеженнями життєдіяльності. *Інноваційна педагогіка* : науковий журнал. Випуск 14. Том 2. 2019. С. 117–122.

24. Позднякова О. Л. Українські освітньо-реабілітаційні заклади: науково-дослідний аспект. *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. Серія 19. Корекційна педагогіка та спеціальна психологія*. Випуск 38 : збірник наукових праць / М-во освіти і науки України, Нац. пед. ун-т імені М. П. Драгоманова. Київ : Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2019. С. 129–138.

25. Позднякова О. Л. Модель структури кадрового забезпечення виховної системи освітньо-реабілітаційного закладу. *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. Серія 19. Корекційна педагогіка та спеціальна психологія*. Випуск 39 : збірник наукових праць / М-во освіти і науки України, Нац. пед. ун-т імені М. П. Драгоманова. Київ : Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2020. С. 98–108.

Розділи в колективних монографіях:

26. Позднякова О. Л. Формування соціальної компетентності учнів з обмеженими можливостями засобами проектної діяльності. *Соціокультурні та освітні процеси Запорізького Приазов'я: проблеми, пошуки та перспективи* : монографія / За ред. Л. В. Афанасьєвої, В. В. Молодиченка, В. В. Нечипоренко. Запоріжжя : Вид-во Хортицького національного навчально-реабілітаційного багатопрофільного центру, 2013. С. 547–555.

27. Позднякова О. Л. Теоретичні засади і програмно-технологічне забезпечення виховної системи санаторної школи-інтернату. *Актуальні*

проблеми інновацій в наукових технологіях сьогодення : Монографія. Кіровоград : КП «Поліграфія», 2014. С. 283–307.

28. Позднякова О. Л. Діагностика ефективності функціонування виховної системи освітньо-реабілітаційних закладів для осіб з обмеженнями життєдіяльності. *Психологічні основи розвитку особистості* : монографія / за заг. ред. В. Й. Бочелюка, за ред. М. А. Дергач. Запоріжжя : Просвіта, 2019. Т. 6. С. 184–200.

Науково-методичні посібники:

29. Позднякова О. Л., Несен Г. М., Єрмаков І. Г., Нечипоренко В. В., Гордієнко Н. М. Життєтворчі пріоритети інноваційного розвитку навчально-реабілітаційного центру : наук.-метод. видання. Запоріжжя : Вид-во Хортицького навчально-реабілітаційного багатoproфільного центру, 2011. 286 с.

30. Позднякова О. Л., Нечипоренко В. В., Гордієнко Н. М., Козарик О. С., Маврін В. В. Теорія і практика розвитку соціальної компетентності школярів : наук.-методич. посібник. Запоріжжя : Вид-во Хортицького національного навчально-реабілітаційного багатoproфільного центру, 2011. 186 с.

31. Позднякова О. Л., Несен Г. М., Нечипоренко В. В., Пузіков Д. О., Гордієнко Н. М. Організація соціальної та життєвої практики учнів 11-річної школи : наук.-метод. видання / за ред. І. Г. Єрмакова, В. В. Нечипоренко, Н. М. Гордієнко. Запоріжжя : Вид-во Комунального закладу «Хортицький національний навчально-реабілітаційний багатoproфільний центр, 2013. 248 с.

32. Позднякова О. Л., Сохань Л. В., Єрмаков І. Г., Несен Г. М., Нечипоренко В. В., Гордієнко Н. М. Українська наукова школа психології та педагогіки життєтворчості: досягнення, проблеми та перспективи розвитку Ювілейний науково-методичний збірник. Запоріжжя : Видавництво Комунального закладу «Хортицький національний навчально-реабілітаційний багатoproфільний центр» Запорізької обласної ради, 2013. 648 с.

33. Позднякова О. Л., Єрмаков І. Г., Нечипоренко В. В., Гордієнко Н. М. Життєтворчий потенціал соціальної і життєвої практики : науково-методичний посібник. Запоріжжя : Вид-во Хортицької національної академії, 2018. 472 с.

Матеріали конференцій:

34. Позднякова О. Л. Розвиток емпатійності учнів з обмеженими можливостями здоров'я в контексті компетентнісно спрямованої освіти. *Компетентнісно спрямована освіта: перший досвід, порівняльні підходи, перспективи* : матер. Всеукр. наук.-практ. конф. (Київ, 28 квітня 2011 р.). Київ : Ін-т сучасн. підр., 2011. С. 622–624.

35. Позднякова О. Л. Формування соціальної компетентності учнів з обмеженими можливостями здоров'я засобами проектної діяльності. *Науково-педагогічні засади формування соціальних компетенцій учнів з особливими освітніми потребами як складової навчально-реабілітаційного процесу* : матер. Всеукр. наук.-практ. конф. (Запоріжжя, 10-11 листопада 2012 р.). Запоріжжя :

Вид-во Хортицького національного навчально-реабілітаційного багатопрофільного центру, 2012. С. 148–164.

36. Позднякова О. Л. Модель компетентного соціального педагога-вихователя навчально-реабілітаційного центру. *Технології формування педагогічного професіоналізму майбутніх учителів*: мат-ли всеукр. наук.-практич. конф. (Мелітополь, 27-28 лютого 2014 р.). Мелітополь: МДПУ ім. Б. Хмельницького, 2014. С. 157–162.

37. Позднякова О. Л. Організація проектної діяльності дітей: життєтворчий аспект. *Проектна діяльність учнів у системі компетентісно спрямованої соціальної і життєвої практики в 11-річній школі та позашкільній освіті*: мат-ли Всеукр. наук.-практ. конф. (Кам'янець-Подільський, 29-30 жовтня 2014 р.). Кам'янець-Подільський: Аксіома, 2014. Ч. 1. С. 98–103.

38. Позднякова О. Л. Інноваційна практика організації виховного процесу в умовах школи-інтернату. *Нові підходи до розвитку навчальних закладів в умовах модернізації вітчизняної освіти*: мат-ли Всеукраїнської наук.-практ. конф., присвяченої 100-річчю з дня народження Є. С. Березняка (Дніпропетровськ, 24 квітня 2014 р.). Дніпропетровськ: НГУ, 2014. С. 216–222.

39. Позднякова О. Л. Технологія розвитку соціальної компетентності учнів в умовах освітньо-реабілітаційного простору. *Розвиток професійної компетентності студентів педагогічного відділення в сучасних умовах*: тези доповідей учасників IV регіональної науково-практичної конференції (Запоріжжя, 23 квітня 2015 р.). Запоріжжя: Комунальний заклад «Хортицький національний навчально-реабілітаційний багатопрофільний центр» Запорізької обласної ради. 2015. С. 12–17.

40. Позднякова Е. Л. Технологическое обеспечение воспитательной системы специальной школы-интерната. *Специальное образование: традиции и инновации*: материалы V Междунар. науч.-практ. конф. (Минск 14-15 апр. 2016 г.). Минск: БГПУ, 2016. URL: <http://fso.bspu.by/news/nauka/elektronnyi-sbornik-v-mezhdunarodnoi-nauchno-prakticheskoi-konferencii-specialnoe-obrazovanie-tradicii-i-innovacii-2016>.

41. Позднякова О. Л. Інноваційний розвиток виховної системи школи-інтернату в сучасних соціокультурних умовах. *Соціально-гуманітарні науки, економіка, право: нові виклики, практика інновацій*: матеріали Міжн. наук.-практ. конф. (Полтава, 21-22 квітня 2016 р.) Полтава: Університет «Україна», 2016. Т. 1. С. 285–291.

42. Позднякова О. Л. Виховний процес санаторної школи-інтернату як чинник становлення творчої особистості. *Людина в умовах мінливості соціокультурного простору: духовно-практичний вимір*: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (Мелітополь, 3-4 червня 2016 р.). Мелітополь: Вид-во МДПУ ім. Б. Хмельницького, 2016. Ч. II. С. 167–170.

43. Позднякова О. Л. Інноваційна практика організації виховного процесу санаторної школи-інтернату на засадах педагогіки життєтворчості. *Ukraine –*

EU. Modern Technology, Business and Law : collection of international scientific papers : in 2 parts. Part 2. Current Issues of Legal Science and Practice. Management and Public Administration. Innovations in Education. Environmental Protection. Engineering and Technologies (April 3-8, 2017). Chernigiv : CNUT, 2017. P. 149–152.

44. Позднякова О. Л. Розбудова виховної системи загальноосвітнього навчального закладу на засадах компетентнісного підходу: теоретичний аспект. *Компетентнісний вимір сучасної освіти: теорія і практика* : збірник тез V регіональної науково-практичної конференції (Запоріжжя, 19 травня 2017 р.). Запоріжжя : Вид-во Хортицької національної академії, 2017. С. 36–40.

45. Позднякова О. Л. Психологічний супровід виховання учнів освітньо-реабілітаційних закладів у контексті євроінтеграції системи спеціальної освіти України. *Ukraine – EU. Innovations in Education, Technology, Business and Law* : collection of international scientific papers (April 3-8, 2017). Chernigiv : CNUT, 2018. P. 187–190.

46. Позднякова О. Л. Корекційне виховання як чинник компенсації обмежень життєдіяльності дитини і забезпечення її особистісного розвитку. *Соціальна та життєва практика в структурі професійної підготовки : теорія і практика* : збірник тез Всеукраїнської науково-практичної конференції (Запоріжжя, 17 травня 2018 р.). Запоріжжя : Вид-во Хортицької національної академії, 2018. С. 131–133.

47. Позднякова О. Л. Психологічний супровід виховання учнів освітньо-реабілітаційних закладів у контексті компетентнісно спрямованої освіти. *Досвід і проблеми організації соціальної та життєвої практики учнів і студентів на засадах компетентнісного підходу до освіти (до 25-річчя Наукової школи педагогіки та психології життєтворчості* : матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (Запоріжжя, 12–13 жовтня 2018 р.). Запоріжжя : Вид-во Хортицької національної академії, 2018. С. 189–192.

48. Позднякова О. Л. Концептуальні засади розбудови виховної системи Нової української школи. *Науково-практичні засади освітнього менеджменту в умовах становлення Нової української школи* : матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (Дніпро, 21 листопада 2018 р.). Дніпро : ФОП Юнаш А. К., 2019. С. 63–66.

49. Pozdnyakova O., Gordienko N., Sokolovskaya I., Nechiporenko V. Features of children educational in inclusive groups. *Educația incluzivă: dimensiuni, provocări, soluții* : Materialele Conferinței științifico-practice internaționale (Ediția a 4-a, 19 octombrie, 2018). Bălți : S. n., 2018. P. 315–318.

50. Позднякова Е. Л., Гордиенко Н. Н., Соколовская И. А. Модернизация украинского педагогического образования с учетом опыта и особенностей функционирования образовательных стандартов европейского пространства. *Наука и образование в современном мире* : материалы международной научно-практической конференции (Караганда, 1 марта 2019 г.). Караганда : «Болашақ-Баспа» РББ, 2019. 4 том. С. 186–189.

51. Позднякова О. Л. Психокорекційна робота з батьками учнів із порушенням розвитку як компонент виховної системи. *Інноваційні підходи до освіти та соціалізації дітей зі спектром аутистичних порушень* : матеріали III Міжнародної науково-практичної конференції (Київ, 3 квітня 2019 р.). Львів : друкарня «Справи Кольпінга в Україні», 2019. С. 102–104.

52. Позднякова О. Л. Структурно-функціональна модель виховної системи спеціальних та інклюзивних закладів освіти. *Психолого-педагогічний супровід осіб з особливими потребами у спеціальній та інклюзивній освіті* : матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (Львів, 11–12 квітня 2019 р.). Львів : друкарня «Справи Кольпінга в Україні», 2019. С. 56–58.

53. Позднякова О. Л. Організація комплексного супроводу корекційного виховання учнів із порушеннями функцій опорно-рухового апарату в умовах освітньо-реабілітаційних закладів. *Актуальні проблеми ортопедагогіки, ортопсихології та реабілітології* : збірник тез доповідей III Міжнародної науково-практичної конференції (м. Запоріжжя, 4–5 жовтня 2019 р.). За заг. ред. Шевцова А. Г. Запоріжжя : Вид-во Хортицької національної академії, 2019. С. 75–78.

54. Pozdnyakova E., Nechiporenko V., Gordienko N., Sokolovskaya I. The effect of distance training on the formation of pedagogical conditions in preparing competitive specialists in higher education institutions. *The use of modern educational and informational technologies for the training of professional competences of the students in higher education institutions* : Articles the scientific-practical conference with international participation (December 6–7, 2019), B'alti : Tipografia B'alti, 2019. P. 90–92.

55. Позднякова О. Л. Виховна система освітньо-реабілітаційного закладу як інституційний базис соціокультурної практики дітей з особливими освітніми потребами. *Освітні і культурно-мистецькі практики в контексті інтеграції України у міжнародний науково-інноваційний простір* : збірник тез доповідей I Міжнародної науково-практичної конференції студентів та молодих вчених (м. Запоріжжя, 14 травня 2020 р.) / за заг. ред. В. В. Нечипоренко. Запоріжжя : Вид-во Хортицької національної академії, 2020. С. 153–157.

56. Позднякова О. Л. Концептуальні основи становлення виховної системи освітньо-реабілітаційного закладу. *Особливі діти: освіта і соціалізація* : збірник тез доповідей VI Міжнародного конгресу зі спеціальної педагогіки та психології (Київ-Запоріжжя, 1-2 жовтня 2020 р.). Запоріжжя : Вид-во Хортицької національної академії, 2020. С. 68–72.

57. Позднякова О. Л. Психологічна компенсація як чинник корекційного виховання дитини з особливими освітніми потребами в умовах освітньо-реабілітаційного закладу. *Актуальні проблеми ортопедагогіки, ортопсихології та реабілітології* : матеріали IV Міжнародної науково-практичної конференції (Київ, 18 березня 2021 р.). Альянт, 2021. С. 169–171.

58. Bocheliuk V. Yo., Pozdniakova O. L. Methodological recommendations for optimization of the system of rehabilitation of children and youth with disabilities. *Science and education: problems, prospects and innovations* : Proceedings of the

11th International scientific and practical conference. CPN Publishing Group. Kyoto, Japan. 2021. P. 21–27.

Праці, що додатково відображають наукові результати дисертації:

59. Позднякова О. Л. Розвиток комунікативної толерантності учнів з обмеженими можливостями здоров'я засобами проектної діяльності. *Проблеми сучасної педагогічної освіти і розвитку особистості: теорія та практика*. Запоріжжя. 2011. Випуск 1. С. 17–23.

60. Позднякова О. Л. Проблема посилення виховного потенціалу інтернатних закладів. *Проблеми сучасної педагогічної освіти і розвитку особистості: теорія та практика*. Запоріжжя. 2013. Випуск 2. С. 196–203.

61. Позднякова О. Л. Специфіка розвитку соціальної компетентності учнів з обмеженими можливостями здоров'я. *Українська наукова школа психології і педагогіки життєтворчості: досягнення та орієнтири для ХХІ століття: ювілейний науково-методичний збірник / за редакцією Л. В. Сохань, І. Г. Єрмакова, Г. М. Несен, В. В. Нечипоренко, Н. М. Гордієнко, О. Л. Позднякової*. Запоріжжя: Видавництво Комунального закладу «Хортицький національний навчально-реабілітаційний багатoproфільний центр» Запорізької обласної ради, 2013. С. 454–458.

62. Позднякова О. Л. Система громадянсько-патріотичного виховання учнів в умовах навчально-реабілітаційного центру. *Електронний збірник наукових праць Запорізького обласного інституту післядипломної педагогічної освіти*. 2014. № 4 (18). URL : http://virtkafedra.19/pozdnjakova_o.l..pdf.

63. Позднякова О. Л. Організація соціальної та життєвої практики учнів в умовах школи-інтернату як засіб стимулювання їх соціалізації. *Проблеми соціальної та життєвої практики в сучасному просторі*. Запоріжжя. 2014. Випуск 3. С. 12–18.

64. Позднякова О. Л. Виховання творчої особистості в умовах дитячого реабілітаційного театру. *Українознавчий альманах*. Київ. Мелітополь. 2014. Випуск 16. С. 138–142.

65. Позднякова О. Л. Інтерпретація концепту «виховна система» у сучасній педагогічній науці. *Науковий журнал Хортицької національної академії. Scientific Journal of Khortytsia National Academy. (Серія: Педагогіка. Соціальна робота)*. Запоріжжя. 2019. Вип. 1(1). С. 39–48.

АНОТАЦІЇ

Позднякова О. Л. Теорія і практика функціонування виховної системи навчально-реабілітаційних закладів для дітей з особливими освітніми потребами. – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора педагогічних наук зі спеціальності 13.00.03 – корекційна педагогіка. – Національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова. – Київ, 2021.

У дисертації обґрунтовано теоретико-методологічні засади функціонування виховної системи навчально-реабілітаційного закладу, комплексно розкрито управлінсько-організаційні та технологічно-методичні

аспекти її моделювання і практичного забезпечення, проаналізовано інноваційний досвід модернізації освітньо-реабілітаційної практики за напрямками підвищення її життєтворчого, компетентнісного та соціалізаційного потенціалу. Концептуалізовано цілісне авторське бачення теоретико-методологічних основ корекційного виховання дітей з особливими потребами, можливостей забезпечення його компенсаторної спрямованості й організаційної специфіки фахового супроводу. За підсумками експериментального дослідження експліковано наявність в експериментальних закладах суттєвої, статистично значущої позитивної динаміки, що доводить ефективність розробленої та впровадженої виховної системи навчально-реабілітаційних закладів для дітей з особливими потребами.

Ключові слова: виховна система, навчально-реабілітаційний заклад, діти з особливими освітніми потребами, корекційне виховання, програмно-технологічне забезпечення корекційно-виховного процесу, корекційно-компенсаторні функції, педагогічні умови функціонування виховної системи, соціалізаційно-компетентнісний потенціал спеціальної освіти, управлінсько-педагогічне моделювання.

Позднякова Е. Л. Теория и практика функционирования воспитательной системы учебно-реабилитационных заведений для детей с особыми образовательными потребностями. – Рукопись.

Диссертация на соискание ученой степени доктора педагогических наук по специальности 13.00.03 – коррекционная педагогика. – Национальный педагогический университет имени М. П. Драгоманова. – Киев, 2021.

В диссертации разработаны теоретико-методологические основы функционирования воспитательной системы учебно-реабилитационного заведения, комплексно раскрыты управленческо-организационные и технологические аспекты ее моделирования и практического обеспечения, проанализирован инновационный опыт модернизации образовательно-реабилитационной практики в направлениях повышения ее жизнетворческого, компетентностного и социализационного потенциала, реализации приоритетов Новой украинской школы в коррекционно-педагогической плоскости.

Доказано, что воспитательная система образовательно-реабилитационного заведения по мере стабилизации алгоритмов функционирования и дальнейшего развития закономерно приобретает все более характерную организационно-функциональную специфику, инвариантными индикаторами которой являются: включение коррекционно-реабилитационного компонента в воспитательные мероприятия при сохранении их общепедагогического базиса и синхронизации направлений воспитания (физического, трудового, нравственного, гражданского, правового, социального, эстетического, экологического и интеллектуального) с направлениями реабилитации (медицинской, физкультурно-спортивной, профессиональной, психологической, социальной и педагогической); обеспечение в организационной структуре воспитательной системы не только внутренне ориентированных (управленческо-координационных) связей, но и

внешне направленных, общественно значимых векторов развития, которые через налаженное партнерство образовательно-реабилитационного заведения с другими социальными институтами существенно влияют на успешность интеграции детей с особыми образовательными потребностями в современное общество, приобретение ими достаточного опыта социальной практики для уверенной ориентации в основных социализационно-ролевых моделях (образовательно-креативной, профессионально-трудовой, семейно-бытовой, общественно-культурной, физкультурно-спортивной и др.).

Концептуализировано целостное авторское видение теоретико-методологических основ коррекционного воспитания детей с особыми образовательными потребностями, возможностей обеспечения его компенсаторной направленности и организационной специфики профессионального сопровождения. Обоснована модель воспитательной системы учебно-реабилитационного заведения, объединяющая на единых концептуальных диспозициях системообразующие компоненты: методологически-целевой, субъектно-средовой, функционально-деятельностный и управленческо-результативный. Раскрыто функциональное значение целевых воспитательных программ и инновационных педагогических технологий для обеспечения фундаментальной ориентации воспитательной системы на открытое взаимодействие с внешним социокультурным пространством, формирование ценностно-деятельностной основы общественно значимого жизнетворчества личности через интериоризацию воспитанниками комплекса гражданских, социальных, нравственных, культурных, семейных, валеологических и трудовых ценностей, получение опыта активной социальной и жизненной практики, участия в познавательной, трудовой, ценностно-ориентационной, художественно-преобразовательной, культурно-досуговой, проектно-исследовательской и рефлексивной деятельности.

Представлены результаты проведенного экспериментального исследования эффективности функционирования воспитательной системы учебно-реабилитационных заведений для детей с особыми образовательными потребностями, последовательно реализованного на 5 этапах: поисково-теоретическом, подготовительном, констатирующем, формирующем, контрольно-обобщающем. Проанализированы данные эмпирических исследований, проведенных по разработанной диагностико-методической карте, которая предусматривала использование 22-х методик для получения релевантных данных по диагностическим критериям: ценностно-позиционному, образовательно-социализационному, личностно-поведенческому, пространственно-адаптационному, физически-компенсаторному, профессионально-компетентностному и управленческо-прогностическому. По итогам математико-статистического анализа эмпирических данных эксплицировано наличие в экспериментальных заведениях существенной, статистически значимой положительной динамики, доказывающей эффективность разработанной и внедренной воспитательной системы учебно-реабилитационных заведений для детей с особыми

образовательными потребностями.

Ключевые слова: воспитательная система, учебно-реабилитационное заведение, дети с особыми образовательными потребностями, коррекционное воспитание, программно-технологическое обеспечение коррекционно-воспитательного процесса, коррекционно-компенсаторные функции, педагогические условия функционирования воспитательной системы, социализационно-компетентностный потенциал специального образования, управленческо-педагогическое моделирование.

Pozdnyakova O. L. Theory and practice of educational system functioning in education and rehabilitation establishments for children with special educational needs. – Manuscript.

Thesis for obtaining a scientific degree of the Doctor of Pedagogical Sciences, specialty 13.00.03 – Correctional pedagogy. – National Pedagogical Dragomanov University. – Kyiv, 2021.

The thesis substantiates theoretical and methodological principles of educational system functioning in education and rehabilitation establishments, comprehensively reveals the managerial and organizational as well as technological and methodological aspects of its modeling and practical support, analyzes the innovative experience of modernizing education and rehabilitation practices in the areas of increasing their life-creativity, competence and socialization potential. The author conceptualizes the holistic vision of theoretical and methodological framework for remedial education of children with special needs, possibilities of providing its compensatory orientation and organizational specificity of its professional support. The model of the educational system of an education and rehabilitation establishment is substantiated; on the basis of unified conceptual dispositions it combines the following system-forming elements: methodological and target component, subject and environmental component, functional and activity component, managerial and performance component.

According to the results of mathematical and statistical analysis of the empirical data, performed on the basis of methodical algorithms for processing quantitative research results by Student's t-test, Mann-Whitney U-test and Fisher's φ^* -test, in experimental establishments there was revealed the presence of substantial, statistically significant positive momentum proving the effectiveness of the developed and implemented educational system in education and rehabilitation establishments for children with special needs.

Key words: educational system, education and rehabilitation establishment, children with special educational needs, remedial education, program and technological support of the remedial and educational process, remedial and compensatory functions, pedagogical conditions of the educational system functioning, socialization and competence potential of special education, managerial and pedagogical modeling.

Підписано до друку 26.08.2021 р. Формат 60х84/16.
Папір офсетний. Гарнітура Times.
Наклад 100 прим. Зам. № 165
Віддруковано з оригіналів.

Видавництво Національного педагогічного університету
імені М.П. Драгоманова. 01601, м. Київ-30, вул. Пирогова, 9
Свідоцтво про реєстрацію № 1101 від 29.10.2002.
(044) 239-30-26.